

Uniwersytet Warszawski

Wydział Zarządzania

Magdalena Przybysz

Nr albumu 285615

**Kreatywna rachunkowość a fałszowanie sprawozdań
finansowych**

Praca licencjacka

na kierunku: Finanse i rachunkowość

Praca wykonana pod kierunkiem

prof. zw. dr hab. Jana Turyny

Wydział Zarządzania, Uniwersytet Warszawski

Katedra Finansów i Rachunkowości

Warszawa, czerwiec 2011

Oświadczenie kierującego pracą

Oświadczam, że niniejsza praca została przygotowana pod moim kierunkiem i stwierdzam, że spełnia ona warunki do przedstawienia jej w postępowaniu o nadanie tytułu zawodowego.

Data

Podpis kierującego pracą

Oświadczenie autora (autorów) pracy

Świadom odpowiedzialności prawnej oświadczam, że niniejsza praca dyplomowa została napisana przeze mnie samodzielnie i nie zawiera treści uzyskanych w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami.

Oświadczam również, że przedstawiona praca nie była wcześniej przedmiotem procedur związanych z uzyskaniem tytułu zawodowego w wyższej uczelni.

Oświadczam ponadto, że niniejsza wersja pracy jest identyczna z załączoną wersją elektroniczną.

Data

Podpis autora (autorów)

Streszczenie

W pierwszej części zdefiniowane zostały pojęcia oraz teorie niezbędne do zrozumienia kreatywnej rachunkowości i fałszowania sprawozdań finansowych, a także przyczyny i konsekwencje prawne dla osób przekraczających granice prawa w rachunkowości. Następnie opisany został przedmiot i metody wykorzystywane do zniekształcania rzeczywistego obrazu jednostki oraz symptomy świadczące o stosowaniu negatywnych praktyk księgowych.

W kolejnej części opisany został system kontroli oraz zmiany w przepisach służące ograniczeniu stosowania kreatywnej rachunkowości i fałszowania sprawozdań finansowych. W części końcowej przedstawiono przykładowe metody agresywnej rachunkowości stosowane przez Enron oraz symptomy, które mogły świadczyć o stosowaniu przez tę spółkę negatywnych praktyk księgowych.

Słowa kluczowe

Kreatywna rachunkowość, fałszowanie sprawozdań finansowych, oszustwa finansowe, agresywna rachunkowość.

Dziedzina pracy

04300 Księgowość, zarządzanie finansami

Tytuł pracy w języku angielskim

Creative accounting and fictitious financial reporting

SPIS TREŚCI

Wstęp	6
-------------	---

ROZDZIAŁ I Istota kreatywnej rachunkowości

1.1. Kreatywna rachunkowość a fałszowanie sprawozdań finansowych	8
1.2. Zasady rachunkowości, prawo i ustawodawstwo a kreatywna rachunkowość	13
1.3. Problem pomiaru w rachunkowości	18
1.4. Przyczyny stosowania negatywnych praktyk księgowych	19
1.5. Źródła ożywienia dyskusji na temat kreatywnej rachunkowości.....	22

ROZDZIAŁ II Przedmiot, metody i symptomy oszustw księgowych

2.1. Przedmiot fałszowania.....	25
2.2. Rodzaje i metody fałszowania sprawozdań finansowych.....	27
2.3. Symptomy świadczące o fałszowaniu sprawozdań finansowych.....	33

ROZDZIAŁ III Wykrywanie i ograniczanie zabiegów kreatywnej rachunkowości oraz fałszowania sprawozdań finansowych

3.1. System kontroli	34
3.2. Reakcja na proceder fałszowania – zmiany w przepisach	38
3.3. Przestępstwa gospodarcze – raport PricewaterhouseCoopers z 2009 roku....	43

ROZDZIAŁ IV Przykłady świadczące o stosowaniu przez Enron agresywnej rachunkowości

4.1.	Rachunkowość mark-to-market.....	45
4.2.	Wykorzystywanie podmiotów specjalnego przeznaczenia	47
4.2.1	JEDI i Chewco	48
4.2.2	LJM1.....	49
4.2.3	LJM2.....	50
4.2.4	Raptors.....	51
4.2.5	Whitewing.....	52
4.3.	Przedpłaty sposobem na zdobycie gotówki	53
4.4.	Symptomy świadczące o stosowaniu agresywnej rachunkowości przez Enron.	54
Zakończenie		57
Bibliografia		59
Wykaz źródeł prawa		60
Spis rysunków		61
Spis wykresów		61
Spis tabel		61

Wstęp

Kreatywna rachunkowość nie jest nowym zjawiskiem, a w ostatnim okresie często możemy przeczytać i usłyszeć o stosowaniu zabiegów kreatywności m.in. przez firmy, samorządy czy ministerstwa. Stale rośnie liczba przypadków celowego i świadomego zniekształcania informacji zawartych w sprawozdaniach finansowych, wykraczając poza granice prawa, aby osiągnąć korzyści materialne. Fałszowanie sprawozdań finansowych niesie ze sobą zagrożenie nie tylko dla użytkowników sprawozdań, ale również dla podstawowych wartości społecznych.

Celem niniejszej pracy jest prezentacja pojęć i teorii koniecznej do zrozumienia istoty kreatywnej rachunkowości oraz fałszowania sprawozdań finansowych oraz przedstawienie sposobów, które mogą wpłynąć na ograniczenie stosowania negatywnych praktyk księgowych i mogą zwiększyć efektywność wykrywania manipulacji księgowych.

W pierwszym rozdziale został omówiony termin kreatywnej rachunkowości oraz pojęcia utożsamiane z fałszowaniem sprawozdań finansowych. W tej części również zostało zdefiniowane pojęcie kreatywnej rachunkowości przy uwzględnieniu problemu pomiaru w rachunkowości. Następnie omówione zostały konsekwencje prawne z jakimi muszą liczyć się osoby, które świadomie dokonują manipulacji danymi zawartymi w sprawozdaniach finansowych lub dokonują pogwałcenia zasad rachunkowości, które zostały omówione w tej części. Zrozumienie mechanizmów fałszowania sprawozdań finansowych wymaga przeanalizowania, w jaki sposób myślą osoby, które oszukują i co przyczynia się do stosowania przez nich negatywnych praktyk w celu oszukiwania użytkowników sprawozdań finansowych, zostało to

przedstawione w czwartej części tego rozdziału. Końcowe rozważania w tym rozdziale poświęcone są przyczynom ożywienia dyskusji o kreatywnej rachunkowości.

Rozdział drugi kolejno dotyczy przedmiotu, rodzajów i metod fałszowania sprawozdań finansowych oraz sygnałów, które mogą świadczyć o nieprawidłowościach w rachunkowości jednostki.

Trzeci rozdział dotyczy prób ograniczenia skali fałszerstw sprawozdań oraz nadzoru, który jest swego rodzaju kluczem do zmniejszenia ilości oszustw księgowych. W tym rozdziale w oparciu o odpowiednie raporty ukazano skalę fałszowania sprawozdań finansowych na tle innych przestępstw gospodarczych, a także problemy związane z funkcjonowaniem komitetów audytu w Polsce.

Rozdział czwarty został poświęcony przeanalizowaniu technik agresywnej rachunkowości stosowanych przez Enron - jednego z czołowych bankrutów, związany ze skandalami księgowo-finansowymi, oraz symptomom, które mogły być światłem ostrzegawczym dla czytelników sprawozdania finansowego, iż w tej spółce mają miejsce nadużycia.

Praca została napisana na podstawie branżowej literatury, obowiązujących przepisów prawa oraz raportów z przeprowadzonych badań. Wykorzystane źródła zamieszczono w bibliografii.

Rozdział I

Istota kreatywnej rachunkowości

1.1 Kreatywna rachunkowość a fałszowanie sprawozdań finansowych

W ciągu ostatnich lat bardzo popularne jest słowo "kreatywna" w odniesieniu do rachunkowości. Określenie "kreatywnej rachunkowości" jako negatywnej inżynierii księgowej zaczęto stosować w latach 90. ubiegłego stulecia w Wielkiej Brytanii. Prosta definicja "rachunkowości kreatywnej" przedstawiona została kilkanaście lat temu przez R.Parkera jako "wykorzystywanie sprawozdań finansowych raczej do wprowadzania w błąd aniżeli informowania"¹. Inny sposób podejścia do tego zjawiska podają brytyjscy autorzy B.Elliot i J. Elliot "Pojęcie »rachunkowość kreatywna« sugeruje, że zarząd przedsiębiorstwa przygotował informacje zawarte w sprawozdaniach finansowych w sposób satysfakcjonujący raczej jego samego aniżeli akcjonariuszy. Istnieje presja, aby pokazać on rosnące trendy zysku oraz przekonujący bilans. Konsekwencją tego może być takie »wygładzenie« wyniku finansowego, aby można było otrzymać pożądaną przez siebie kwotę zysku, przy jednoczesnym wyłączeniu niektórych zobowiązań z bilansu"². Definicje te prezentują "rachunkowość kreatywną" jako synonim negatywnych praktyk księgowych, co może być utożsamiane z oszustwem finansowym.

W bardziej drastyczny sposób ujmuje ten problem brytyjski dziennikarz J.Griffiths, który zajmuje się problematyką finansów. Stwierdził on w 1986 roku, że od czasu Konia Trojańskiego nie było podobnego przypadku wprowadzania ludzi w błąd w tak sprytny sposób³. Po kilku latach w nowo wydanej książce "New Creative Accounting" nie tylko podtrzymał swoje wcześniejsze stanowisko, ale przedstawił dowody na to, że rachunkowość kreatywna znalazła w warunkach globalizacji

¹ Surdykowska S.T., *Oszustwa księgowe teoria i praktyka*, Difin, Warszawa 2006, s. 16

² Ibidem, s. 16

³ Ibidem, s. 16-17

wyjątkowo korzystne środowisko do intensywnego rozwoju ze względu na gwałtowny wzrost stopnia niepewności w podejmowaniu decyzji biznesowych, w tym także inwestycyjnych⁴.

W literaturze amerykańskiej często zamiast pojęcia "rachunkowości kreatywnej" stosuje się określenie triki finansowe lub przekręty finansowe. Takie podejście prezentował już ponad trzydzieści lat temu w swoich pracach J. Briloffa m.in. w "Unaccountable Accounting", "More Debits than Credits", "The Truth about Corporate Accounting". Później H.M. Schilit zdefiniował triki finansowe w następujący sposób: "Mianem trików finansowych określa się działania lub ich zaniechanie podjęte w celu ukrycia lub zniekształcenia rzeczywistych wyników finansowych lub finansowej kondycji jednostki. Ich ranga jest różna: od drobnych oszustw (np. brak jasnego oddzielenia zysków i strat działalności operacyjnej od pozaoperacyjnej) do bardziej poważnych, takich jak nieprzestrzeganie zasad rachunkowości np. pozostawienie w bilansie bezwartościowych aktywów, po zwykłe oszustwa w postaci uznawania fikcyjnych przychodów w celu zaprezentowania lepszych od rzeczywistych wyników finansowych. Od czasu, gdy zarządy firm nauczyły się sprytnie ukrywać triki finansowe, inwestorzy i inni odbiorcy sprawozdań finansowych muszą być wyczuleni na sygnały mogące o nich świadczyć"⁵.

Nie należy zapominać, że słowo "kreatywna" ma znaczenie pozytywne. Podstawowe ujęcie pokazuje, że kreatywność to działanie z pomysłem, niekonwencjonalność, a inaczej postawa twórcza, co powinno mieć odzwierciedlenie w prowadzeniu ksiąg rachunkowych i sporządzaniu sprawozdań finansowych, a także w dostrzeganiu zmian zachodzących w podmiocie i odpowiedniej reakcji na te zmiany, co ma przełożenie w odpowiedniej prezentacji danych w sprawozdaniach finansowych. E. Mączyńska wyraźnie rozróżnia pojęcia "kreatywna" i "agresywna księgowość". Kreatywna księgowość „to prowadzenie rejestracji, ewidencji, przetwarzanie, prezentacja zdarzeń gospodarczych przy zastosowaniu obowiązujących przepisów i właściwie interpretowanych zasad rachunkowości w sposób, który nie jest bezpośrednio w tych przepisach wskazany, a który jest wynikiem pomysłowego, twórczego i niestandardowego zastosowania tych przepisów i zasad”⁶. Agresywna

⁴ Ibidem, s. 17

⁵ Gut P., *Kreatywna księgowość a fałszowanie sprawozdań finansowych*, C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 2-3

⁶ Ibidem, s. 10-11

księgowość to wg E. Mączyńskiej "świadome, zamierzone i celowe prowadzenie rejestracji, ewidencji, przetwarzanie i prezentacja zdarzeń gospodarczych w sposób sprzeczny z przepisami lub przy niewłaściwie tendencyjnie interpretowanych przepisach oraz zasadach rachunkowości, które może zaszkodzić użytkownikom informacji księgowych poprzez przedstawienie innej (lepszego lub gorszego) niż rzeczywista sytuacji ekonomicznej jednostki"⁷. Negatywny wydźwięk "kreatywnej rachunkowości" mógł zostać spowodowany przez media i ujawnienie w ostatnich latach wielu nieprawidłowości księgowych. Jeżeli księgowe działania są poważnymi błędami czy też oszustwami, to nie można powiedzieć, że mamy do czynienia ze zjawiskami kreatywnymi lecz sprzecznymi z prawem. Często stosuje się błędnie pojęcie kreatywnej rachunkowości jako zjawisko o charakterze przestępczym, określając tym mianem oszustwa, defraudacje i malwersacje, zawyżanie wartości aktywów czy umyślne niewłaściwe interpretowanie zasad rachunkowości. Przez kreatywną rachunkowość w pozytywnym ujęciu rozumie się działania zgodne z prawem i korzystne dla odbiorców sprawozdania finansowego. Nie da się ukryć, że istnieją zagadnienia, które nie są uregulowane w prawie. W takim przypadku należy pamiętać o tym, by dokonać takiej interpretacji, aby operacja gospodarcza była przedstawiona zgodnie z rzeczywistą treścią ekonomiczną.

Istotne znaczenie dla zdefiniowania kreatywnej rachunkowości mają definicje zawarte w Międzynarodowych Standardach Rewizji Finansowej (MSRF), dotyczą one pojęcia "błąd" i "oszustwo" księgowe. W MSRF nie wprost używane jest pojęcie "kreatywnej" czy "agresywnej księgowości". "Oszustwo" wg Międzynarodowych standardów Rewizji Finansowej MSRF-240 jest definiowane tak: "oszustwo stanowi zamierzone działanie podjęte przez jednego lub kilku członków kierownictwa, pracowników lub strony trzecie, które powoduje powstanie nieprawidłowości w sprawozdaniach finansowych. Może ono polegać na:

- manipulacji, zafałszowaniu lub zmianie danych lub dokumentów,
- zawłaszczeniu majątku,
- wyłączeniu lub pominięciu w zapisach księgowych lub dokumentach skutków transakcji,
- rejestrowaniu transakcji pozornych,

⁷ Ibidem, s. 11

-niewłaściwym stosowaniu zasad (polityki rachunkowości)"⁸.

Natomiast przez termin „błąd” rozumie się „niezamierzone nieprawidłowości sprawozdania finansowego, łącznie z nieujęciem księgowym danych lub nieujawnieniem informacji, spowodowane na przykład:

- pomyłkami popełnionymi przy zbieraniu i przetwarzaniu danych, na podstawie których sporządza się sprawozdanie finansowe,
- nieprawidłowymi szacunkami księgowymi spowodowanymi przeoczeniem lub niewłaściwą interpretacją faktów,
- nieprawidłowym zastosowaniem zasad rachunkowości dotyczących wyceny, klasyfikacji, prezentacji lub ujawnienia informacji”⁹.

Powyższa definicja oszustwa i błędu wskazuje na intencje, co jest podstawową różnicą. W przypadku oszustwa mamy do czynienia z działaniem umyślnym, a w przypadku błędu z nieumyślnym działaniem doprowadzającym do nieprawidłowości w danym sprawozdaniu finansowym. Pojęcia "błąd księgowy" zdefiniowanego przez MSRF, nie można stosować przy definiowaniu kreatywnej księgowości zarówno w negatywnym (agresywna księgowość) jak i pozytywnym znaczeniu, ponieważ w obu przypadkach mamy do czynienia z zamierzonym i celowym działaniem.

"kreatywna rachunkowość", "agresywna księgowość", "sterowanie zyskiem", "wyglądanie zysku", "preparować księgi", "upiększanie wyników", "zarządzanie zyskiem", "triki finansowe" to tylko kilka określeń fałszowania sprawozdań finansowych.

Agresywna rachunkowość to pojęcie używane w przypadku celowego wyboru zasad rachunkowości przez firmę, żeby osiągnąć oczekiwaną wielkość wyniku finansowego. Jednym z narzędzi agresywnej rachunkowości jest wybór określonej polityki wykorzystując określone zasady rachunkowości. Typowym przykładem agresywnej rachunkowości w przedsiębiorstwie może być uznawanie przychodów w momencie sprzedaży, stosowanie metody liniowej w przypadku amortyzacji, co powoduje dłuższy okres amortyzowania lub stosowanie metody FIFO (przy założeniu, że ceny rosną) do wyceny zapasów.

⁸ Surdykowska S.T., op. cit., s. 35

⁹ Gut.P, op. cit., s. 7-8

Wygładzanie zysków jest to celowe działanie w celu uniknięcia wahań zysku, taki stan nie wzbudza niepokoju u odbiorców sprawozdań finansowych. Podstawowym narzędziem manipulacji są ciche rezerwy, które tworzone są w latach "tłustych", a wykorzystywane w latach "chudych". W konsekwencji wyniki finansowe są przewidywalne przez inwestorów, co zmniejsza premię za ryzyko.

Preparowanie (fałszowanie) ksiąg jest to celowe działanie przy użyciu innowacyjnych i znanych technik, żeby spreparować lepszą od rzeczywistości sytuację finansową przedsiębiorstwa przedstawianą w sprawozdaniach finansowych.

Upiększanie wyników (window dressing) jest to celowe manipulowanie, polegające na zniekształceniu sytuacji finansowej przedsiębiorstwa, czego skutkiem jest nieprzejrzysta prezentacja sprawozdania finansowego. Typowymi narzędziami stosowanymi w celu "upiększania wyników" są m.in. wykorzystywanie linii kredytowych, aby zwiększyć płynność, korzystanie z ukrytych rezerw, wykazywanie przychodu zanim zostanie wypracowany, niewykazywanie zadłużenia w bilansie.

Kolejnym ze sposobów definiowania negatywnych praktyk jest pojęcie oszukańcza sprawozdawczość finansowa. Jest to celowe zniekształcenie lub pominięcie informacji zawartych w sprawozdaniach finansowych, którego głównym zamiarem jest wprowadzanie w błąd użytkowników sprawozdań finansowych, co jest niezgodne z prawem.

Wszystkie ww. pojęcia łączy fakt, iż są one utożsamiane z negatywnymi praktykami księgowymi, czyli świadomym i celowym wprowadzaniem w błąd użytkowników sprawozdań finansowych.

Istotą „upiększeń” rzeczywistości ekonomicznej jest prezentacja sytuacji majątkowej i finansowej firmy, aby ukryć prawdziwy stan przed akcjonariuszami, kredytodawcami, i innymi zainteresowanymi podmiotami. Często odnotowuje się manipulacje księgowe dokonywane niezgodnie z przepisami albo na granicy prawa. Rachunkowość kreatywna jest rozważana w dwóch aspektach. Twórcza księgowość, czyli pogorszanie lub upiększanie sprawozdań finansowych w granicach prawa, wówczas może być utożsamiana rachunkowość kreatywna z polityką bilansową. Oznacza to umiejętne wykorzystanie alternatywnych wyborów określanych w przepisach, tak by osiągnąć zamierzony cel. W momencie przekroczenia ram ustawy o rachunkowości czy innych przepisów prawnych mamy do czynienia z rachunkowością kreatywną w negatywnym aspekcie, zwaną inaczej agresywną

rachunkowością. Poprawnie pojmowana kreatywność jest niezbędnym elementem w rachunkowości, jednak kreatywność ta powinna mieć swoje granice.

1.2 Zasady rachunkowości, prawo i ustawodawstwo a kreatywna rachunkowość

Rachunkowość jest to proces identyfikowania, pomiaru i przekazywania informacji o treści ekonomicznej dla dokonywania ocen i podejmowania decyzji przez użytkowników informacji¹⁰. W gospodarce rynkowej rachunkowość służy do porozumiewania się podmiotów. Jest to system oparty na zasadach, metodach i regułach. Do zasad odnoszą się krajowe uregulowania prawne, a także krajowe i międzynarodowe standardy rachunkowości i sprawozdawczości finansowej. W Polsce bezwzględnie obowiązujące są przepisy Ustawy o Rachunkowości¹¹. Językiem globalnym rachunkowości są Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR), a także Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), które określają zasady i metody rachunkowości stosowane na świecie. Jednostki publiczne, szczególnie te, które funkcjonują na rynku regulowanym sporządzają sprawozdanie zgodnie z przepisami MSR i MSSF.

W ustawie o rachunkowości określono cel rachunkowości jako rzetelne i jasne przedstawienie sytuacji majątkowej, finansowej oraz wyniku finansowego¹². Rzetelne oznacza zgodne ze stanem faktycznym. Wprowadzanie zapisów niemających miejsca lub nie wprowadzanie zapisów mających miejsce albo wprowadzenie kwoty w nieodpowiedniej wysokości to niewątpliwie nierzetelne przedstawienie sytuacji. Jasne to inaczej zrozumiałe przedstawienie sytuacji, bez stosowania upiększeń i zatuszowań. Sprawozdania finansowe dostarczają informacji o sytuacji majątkowej, finansowej i wynikach działalności, aby były one użyteczne dla odbiorców muszą posiadać kilka własności. Można wyróżnić cztery główne cechy jakościowe sprawozdań finansowych:

- zrozumiałość,
- przydatność,

¹⁰ Wg definicji Amerykańskiego Stowarzyszenia Księgowych

¹¹ Ustawa z dnia 29 września 1994r. o rachunkowości (Dz.U. z 2009 r. Nr 152, poz. 1223 ze zm.)

¹² Ibidem, art. 4 ust. 2

- wiarygodność,
- porównywalność.

Zasady rachunkowości ujęte w Ustawie są często określane jako nadrzędne, nienaruszalne i podstawowe. Fałszowanie sprawozdań finansowych jest związane z pogwałceniem jednej lub kilku zasad rachunkowości. Jednak zbyt ogólny charakter zasad, co w rzeczywistości pozwala na indywidualną interpretację oraz możliwość alternatywnych rozwiązań, niewątpliwie przyczyniają się do stosowania kreatywnej rachunkowości i fałszowania rzeczywistej sytuacji przedsiębiorstwa.

Ustawa o rachunkowości określa następujące zasady:

Zasada treści ekonomicznej wynikającą z art. 4 ust.2 zgodnie z którą zdarzenia ujmuje się w księgach rachunkowych i wykazuje w sprawozdaniach zgodnie z ich treścią ekonomiczną¹³.

Zasada memoriału w myśl której w księgach rachunkowych jednostki należy ująć wszystkie osiągnięte, przypadające na jej rzecz przychody i obciążające ją koszty związane z tymi przychodami dotyczące danego roku obrotowego, niezależnie od terminu ich zapłaty¹⁴.

Zasada współmierności przychodów i kosztów zgodnie z którą dla zapewnienia współmierności przychodów i związanych z nimi kosztów do aktywów lub pasywów danego okresu sprawozdawczego zaliczane będą koszty lub przychody dotyczące przyszłych okresów oraz przypadające na ten okres sprawozdawczy koszty, które jeszcze nie zostały poniesione¹⁵.

Zasada kontynuacji działalności w myśl której przy stosowaniu przyjętych zasad (polityki) rachunkowości przyjmuje się założenie, że jednostka będzie kontynuowała w dającej się przewidzieć przyszłości działalność w niezmnieszonej istotnie zakresie, bez postawienia jej w stan likwidacji lub upadłości, chyba że jest to niezgodne ze stanem faktycznym lub prawnym. Ustalając zdolność jednostki do kontynuowania działalności, kierownik jednostki uwzględnia wszystkie informacje dostępne na dzień sporządzenia sprawozdania finansowego, dotyczące dającej się przewidzieć przyszłości, obejmującej okres nie krótszy niż jeden rok od dnia bilansowego¹⁶.

¹³ Ibidem, art. 4 ust. 2

¹⁴ Ibidem, art. 6 ust. 1

¹⁵ Ibidem, art. 6 ust. 2

¹⁶ Ibidem, art. 5 ust. 2

Zasada ciągłości zgodnie z którą przyjęte zasady (politykę) rachunkowości należy stosować w sposób ciągły, dokonując w kolejnych latach obrotowych jednakowego grupowania operacji gospodarczych, wyceny aktywów i pasywów, w tym także dokonywania odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych, ustalania wyniku finansowego i sporządzania sprawozdań finansowych tak, aby za kolejne lata informacje z nich wynikające były porównywalne.¹⁷

Zasada ostrożnej wyceny w myśl której „Poszczególne składniki aktywów i pasywów wycenia się stosując rzeczywiście poniesione na ich nabycie (wytworzenie) ceny (koszty), z zachowaniem zasady ostrożności. W szczególności należy w tym celu w wyniku finansowym, bez względu na jego wysokość, uwzględnić:

- 1) zmniejszenia wartości użytkowej lub handlowej składników aktywów, w tym również dokonywane w postaci odpisów amortyzacyjnych;
- 2) wyłącznie niewątpliwe pozostałe przychody operacyjne i zyski nadzwyczajne;
- 3) wszystkie poniesione pozostałe koszty operacyjne i straty nadzwyczajne;
- 4) rezerwy na znane jednostce ryzyko, grożące straty oraz skutki innych zdarzeń”¹⁸.

Zdarzenia te należy uwzględnić także wtedy, gdy zostaną one ujawnione między dniem bilansowym a dniem, w którym rzeczywiście następuje zamknięcie ksiąg rachunkowych.

Zasada istotności zgodnie z którą jednostka może w ramach przyjętych zasad (polityk) rachunkowości stosować uproszczenia, jeżeli nie wywiera to istotnie ujemnego wpływu na realizację obowiązku określonego w ust.1. (prezentacji sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego w rzetelny i jasny sposób)¹⁹. W art. 8 ust. 1 czytamy, że określając zasady (politykę) rachunkowości należy zapewnić wyodrębnienie w rachunkowości wszystkich zdarzeń istotnych do oceny sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego jednostki, przy zachowaniu zasady ostrożności, o której mowa w art. 7.

Należy zauważyć, iż fałszowanie sprawozdań finansowych jest rodzajem przestępstwa gospodarczego, a w Polsce odpowiedzialność karna za tego typu przestępstwo jest unormowana w trzech aktach prawnych: w kodeksie karnym, kodeksie karnym skarbowym oraz ustawie o rachunkowości. Jednym z rodzajów

¹⁷ Ibidem, art. 5 ust. 1

¹⁸ Ibidem, art. 7 ust. 1

¹⁹ Ibidem, art. 4 ust. 4

nadużyć, związanym z fałszowaniem sprawozdań finansowych jest działanie na niekorzyść spółki, nadużycie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków, w tym przypadku zastosowanie znajduje art. 296 § 1 kodeksu karnego: „Kto, będąc obowiązany na podstawie przepisu ustawy, decyzji właściwego organu lub umowy do zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, przez nadużycie udzielonych mu uprawnień lub niedopełnienie ciążącego na nim obowiązku, wyrządza jej znaczną szkodę majątkową, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”²⁰. Nadużyciem jest również nieprowadzenie lub nierzetelne prowadzenie dokumentacji co jest karane zgodnie z art. 303 § 1 kodeksu karnego: „Kto wyrządza szkodę majątkową osobie fizycznej, prawnej albo jednostce organizacyjnej niemającej osobowości prawnej przez nieprowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej albo prowadzenie jej w sposób nierzetelny lub niezgodny z prawdą, a w szczególności niszcząc, usuwając, ukrywając, przerabiając lub podrabiając dokumenty dotyczące tej działalności, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”²¹. Jeżeli celem fałszowania rzeczywistości finansowej jednostki jest pozyskanie kredytu to zgodnie z art. 297 § 1 kodeksu karnego: „Kto, w celu uzyskania dla siebie lub kogo innego, od banku lub jednostki organizacyjnej prowadzącej podobną działalność gospodarczą na podstawie ustawy albo od organu lub instytucji dysponujących środkami publicznymi - kredytu, pożyczki pieniężnej, poręczenia, gwarancji, akredytywy, dotacji, subwencji, potwierdzenia przez bank zobowiązania wynikającego z poręczenia lub z gwarancji lub podobnego świadczenia pieniężnego na określony cel gospodarczy, elektronicznego instrumentu płatniczego lub zamówienia publicznego, przedkłada podrobiony, przerobiony, poświadczający nieprawdę albo nierzetelny dokument albo nierzetelne, pisemne oświadczenie dotyczące okoliczności o istotnym znaczeniu dla uzyskania wymienionego wsparcia finansowego, instrumentu płatniczego lub zamówienia, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”²². W przypadku fałszowania sprawozdań finansowych w celu rozpowszechniania niezgodnych z prawdą informacji lub ich ukrywanie przez emitentów papierów wartościowych uregulowania prawne znajdziemy w art. 311 kodeksu karnego:

²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny, Dz.U.97.88.553, art. 296 §1

²¹ Ibidem, art. 303 §1

²² Ibidem, art. 297 §1

„Kto, w dokumentacji związanej z obrotem papierami wartościowymi, rozpowszechnia nieprawdziwe informacje lub przemilcza informacje o stanie majątkowym oferenta, mające istotne znaczenie dla nabycia, zbycia papierów wartościowych, podwyższenia albo obniżenia wkładu, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”²³.

Kolejnym źródłem odpowiedzialności za nadużycia związane z fałszowaniem sprawozdań finansowych jest Kodeks karny skarbowy. Art. 61 § 1 i 2 kodeksu karnego skarbowego określa czyny zabronione polegające na nierzetelnym prowadzeniu ksiąg. Zgodnie z art. 53 § 21 pkt 2 kodeksu karnego skarbowego do ksiąg zalicza się m.in. podatkową księgę przychodów i rozchodów. Art. 53 § 22 kodeksu karnego skarbowego stanowi, iż księga nierzetelna to księga prowadzona niezgodnie ze stanem rzeczywistym, a więc taka, która zawiera dane nieprawdziwe lub też nie zawiera danych odzwierciedlających wszystkich zdarzeń gospodarczych podlegających wpisowi²⁴. W przypadku tego kodeksu, w sprawie fałszowania ksiąg jest wymierzana kara do wysokości 240 stawek dziennych²⁵.

Nadrzędne przepisy o odpowiedzialności karnej związane z kreatywną rachunkowością reguluje ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994r. wraz ze zmianami. Zgodnie z art. 77 ust. 2 ustawy o rachunkowości „Kto wbrew przepisom ustawy dopuszcza do nieprowadzenia ksiąg rachunkowych, prowadzenia ich wbrew przepisom ustawy lub podawania w tych księgach nierzetelnych danych; niesporządzenia sprawozdania finansowego, sporządzenia go niezgodnie z przepisami ustawy lub zawarcia w tym sprawozdaniu nierzetelnych danych podlega grzywnie lub karze pozbawienia wolności do lat 2, albo obu tym karom łącznie”²⁶. Warto się również przytoczyć art. 79 ustawy o rachunkowości a szczególnie punkt 2 mówiący: „Kto wbrew przepisom ustawy nie udziela lub udziela niezgodnych ze stanem faktycznym informacji, wyjaśnień, oświadczeń biegłemu rewidentowi albo nie dopuszcza go do pełnienia obowiązków podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności”²⁷. Wydawać się może, że w polskich przepisach odpowiedzialność za fałszowanie danych czy stosowanie

²³ Ibidem, art. 311

²⁴ <http://archiwum.rp.pl/artukul/467748.html>, 08.01.2004, P. Ogiński

²⁵ W. Wąsowski, *Kreatywna rachunkowość. Fałszowanie sprawozdań finansowych*, Wydanie 2, Difin, Warszawa 2010, s. 211

²⁶ Ustawa z dnia 29 września 1997 roku o rachunkowości, op. cit., art. 77 ust. 2

²⁷ Ibidem, art. 79 ust. 2

kreatywnej rachunkowości została wystarczająco spenalizowana. Jednak należy zauważyć, że przestępstwo to uderza w podstawowe wartości gospodarki jakimi są równy dostęp do informacji czy przejrzystość działań jej uczestników. Nieskuteczne działanie organów sprawiedliwości i władzy, szczególnie w przypadku egzekucji, może zachwiać wiarygodnością gospodarki i przyczynić się do wzrostu liczby przypadków oszustw księgowych. Niestety zawsze znajdują się osoby, które bez względu na wyrok są gotowe popełnić przestępstwo, aby się nielegalnie wzbogacić. Co więcej liczba takich osób może wzrosnąć ze względu na trudności wynikające z udowodnienia odpowiedzialności. W zmniejszeniu przypadków oszustw i nadużyć pomocne może okazać się szerzenie zasad etyki biznesu.

1.3 Problem pomiaru w rachunkowości

Rozróżnienie rachunkowości od księgowości ma szczególne znaczenie dla wyjaśnienia istnienia negatywnych praktyk księgowych. Według D. Neal'a „W rzeczywistości rachunkowość jest bardzo różnym procesem w stosunku do księgowości, aczkolwiek jej korzenie są trwale w niej osadzone. Rachunkowość jest etapem poprzedzającym księgowość, w którym wyrażane i rozstrzygane są preferencje co do dwóch kluczowych decyzji. Pierwsza z nich dotyczy tego, co ewidencjonować, a czego nie, druga – w jaki sposób zmierzyć lub wycenić transakcję, gdy już zostało zdecydowane, że będzie ona ewidencjonowana. To właśnie ten drugi obszar decyzyjny budzi najwięcej sporów w teorii rachunkowości”²⁸.

Trudności związane z określeniem definicji tego, co mierzyć – uznawać w rachunkowości oraz jak mierzyć – wyceniać są jedną z przyczyn braku możliwości pełnego ujednolicenia zasad rachunkowości finansowej, chociażby na terenie Unii Europejskiej. Proces opracowywania informacji w rachunkowości przedsiębiorstw składa się z czterech etapów dotyczących: uznania (co mierzyć?), wyceny (jak mierzyć?), ujawniania (co ujawniać?) i prezentacji (jak prezentować informacje?)²⁹. Pierwsze dwa etapy związane są z subiektywną oceną osób dokonujących uznania i pomiaru, a także ich wiedzy oraz wyobraźni. Nie ulega wątpliwości, że te dwa

²⁸ Surdykowska S.T., op. cit., s. 24

²⁹ Ibidem, s. 27

elementy co mierzyć i jak mierzyć stały się źródłem „kreatywnej rachunkowości”. Trudności w prawidłowym określeniu ilości możliwych kombinacji czynników branych pod uwagę przy określeniu tego co mierzyć i jak mierzyć jest przyczyną braku możliwości stworzenia zestawu reguł, aby umożliwić porównywalność sprawozdań finansowych. Reakcją na brak bezspornych kryteriów pomiaru jest rachunkowość kreatywna, która wykorzystuje wiedzę, wyobrażenie oraz wartości moralne człowieka.

W rachunkowości występują wielkości, których pomiar dokonywany jest zgodnie z zasadami rachunkowości oraz wielkości, których sposób liczenia nie został określony w regułach. Brak bezdyskusyjnych wzorców, reguł i procedur będących podstawą do podejmowania decyzji dotyczących uznawania, wyceny, ujawniania i prezentacji daje pewien zakres wolności, który może zostać wykorzystany przez osoby sporządzające sprawozdania finansowe zgodnie z prawem w celu stworzenia rzetelnego obrazu sytuacji przedsiębiorstwa w sprawozdaniu finansowym. W tej sytuacji mogą zostać wykorzystane innowacyjne rozwiązania, które mieszczą się w granicach prawa i wówczas są określane mianem kreatywnej rachunkowości. Zakres wolności wykorzystywany niezgodnie z prawem, mający na celu wprowadzenie w błąd odbiorców sprawozdania finansowego powinien być utożsamiany z oszustwem.

1.4 Przyczyny stosowania negatywnych praktyk księgowych

W przypadku gdy jednostka rozwija swoją działalność, zapotrzebowanie na kapitał rośnie. Kapitał konieczny jest dla działalności inwestycyjnej, a także dla finansowania środków obrotowych. Zapotrzebowanie na dodatkowy kapitał, może być przyczyną fałszowania sprawozdań finansowych. Bardzo często dochodzi do fałszowania sprawozdań w okolicznościach poprzedzających kryzys w firmie. Utrata płynności, wypłacalności czy rentowności często prowadzi do kryzysu. Rachunkowość staje się „strategią” działania, gdy w firmie następuje kryzys. Wówczas funkcja informacyjna i kontrolna rachunkowości zastępowana jest pomysłową interpretacją zasad rachunkowości.

Obiektywne przyczyny fałszowania związane są z dostępem do środków finansowych. Agresywna konkurencja i wzrost ryzyka mogą być przyczynami większej liczby takich przypadków. Subiektywne przyczyny fałszowania wynikają z chciwości, ambicji, nieudolności i strachu przed stratą stanowiska lub wysokiego wynagrodzenia.

Wg A. Kameli - Sowińskiej kryzys wiarygodności sprawozdań związany jest z brakiem etyki i konfliktem lojalności „uczciwości nie można kupić, ale za uczciwość można zapłacić”³⁰.

Nawet nieistotne i sporadyczne informacje o niepowodzeniach mogą być bardzo negatywnie odczuwane przez spółkę. Szczególnie spółki giełdowe obawiają się reakcji rynku, dlatego poszukują one sztucznych zysków i wzrostu wartości aktywów ponadto optymistyczna prezentacja zdarzeń może wpływać na przewagę konkurencyjną.

Warunkiem rozwoju przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej jest dopływ kapitału z rynku. Oczekiwania inwestorów związane są z coraz lepszymi wynikami, wzrostem dywidend i wzrostem cen akcji. Nacisk na dostarczenie atrakcyjnej informacji na rynek jest duży, inwestorzy lokują swoje środki w przedsiębiorstwach osiągających dobre wyniki. Chciwość inwestorów, którzy oczekują jak największych zysków skłania zarząd, w obawie przed utratą zatrudnienia do manipulacji. Im trudniej pozyskać kapitał w danych warunkach rynkowych, tym sposoby fałszowania są bardziej wyrafinowane, przebiegłe i oparte na specjalnie tworzonych dokumentach.

Publikacja raportów o wynikach i prognozach służy do oceny inwestowania. Na kierownictwie spółek, które uzależnione są od pozyskiwania kapitału w celu rozwoju, ciąży duża presja związana z optymistyczną wersją raportów i prognoz. Spełnienie coraz większych oczekiwań inwestorów powoduje przekraczanie granic prawa. Aby zniechęcić inwestora do przejęcia spółki często manipuluje się wynikiem w celu wzrostu cen akcji, natomiast manipulacja w celu spadku cen akcji może być związana ze zmianami właścicielskimi.

Interes zarządu lub właścicieli może być przyczyną fałszowania. Najczęściej ma to miejsce, gdy ocena zarządu i jego wynagrodzenie uzależnione są od wielkości prezentowanych w sprawozdaniu. Często pracownicy niższych szczebli, aby tylko osiągnąć wyższe wynagrodzenie zdolni są do czynnego udziału w nielegalnych procesach. Gdy duże pakiety akcji są w posiadaniu zarządu, spadek cen może powodować oszustwa polegające na kreowaniu zysku, co powoduje wzrost wartości akcji, a wtedy dokonują oni ich sprzedaży. Istnieje wyraźny związek wynagrodzeń z wynikami prezentowanymi przez firmy. Opcje na akcje w wynagrodzeniach mogą być bodźcem do fałszowania sprawozdań finansowych. Wzrost cen akcji daje większe

³⁰ Wąsowski W., op. cit., s. 28

wynagrodzenie i to przyczynia się do działań powodujących wzrost wartości spółki. Wzrost zysku, który ma wpływ na wynagrodzenie, przyczynia się do nielegalnych działań zarządu. Gdy wynagrodzenie zależne jest od wskaźników to często podlegają one manipulacji.

Wysokie ambicje i potrzeba wzbudzania podziwu przez zarządzających to kolejne przyczyny fałszowania. Wysoka wartość spółki może być związana z udowadnianiem przez zarządzającego wysokiej sprawności. Niektórzy menedżerowie wychodzą z założenia, że ich obowiązkiem jest kreowanie pozytywnego obrazu podmiotu.

Kolejną z przyczyn fałszowania może być ukrycie nieudolności, brak wiedzy i nieumiejętność działania na rynku. Dzięki manipulacjom danymi kierownicy przedłużają czas pozostania na stanowisku, chroniąc własne interesy w szczególności utraty pieniędzy.

Oszustwa finansowe dotyczą jednostek produkcyjnych, usługowych, handlowych oraz giełdowych, mogą także odnosić się do banków³¹. Istotne znaczenie dla banków ma prezentacja korzystnych wyników finansowych, ma to związek z oceną agencji ratingowych, inwestorów i banki. Dzięki zabiegom związanym z ulepszaniem wizerunku w sprawozdaniu finansowym spółka może uzyskać na rynku lepszą pozycję, mogą na tym skorzystać także akcjonariusze, jednak w pewnym momencie może nastąpić skumulowanie skutków negatywnej inżynierii księgowej doprowadzając przedsiębiorstwo do bankructwa.

Aby unikać wykorzystywania metod „kreatywnej rachunkowości” należy uwzględnić zagrożenia i identyfikować procesy o znacznym wpływie na prowadzoną działalność. Podstawą rozwoju jest stabilny zysk, wygórowany zysk może narażać firmę na duże ryzyko. Zarząd podejmując wszelkie decyzje powinien mieć świadomość czy jest to ryzyko związane z działalnością, czy też rodzaj spekulacji, a w przypadku prezentacji danych ważne jest by zauważyć czy to optymizm, czy też rodzaj oszustwa³².

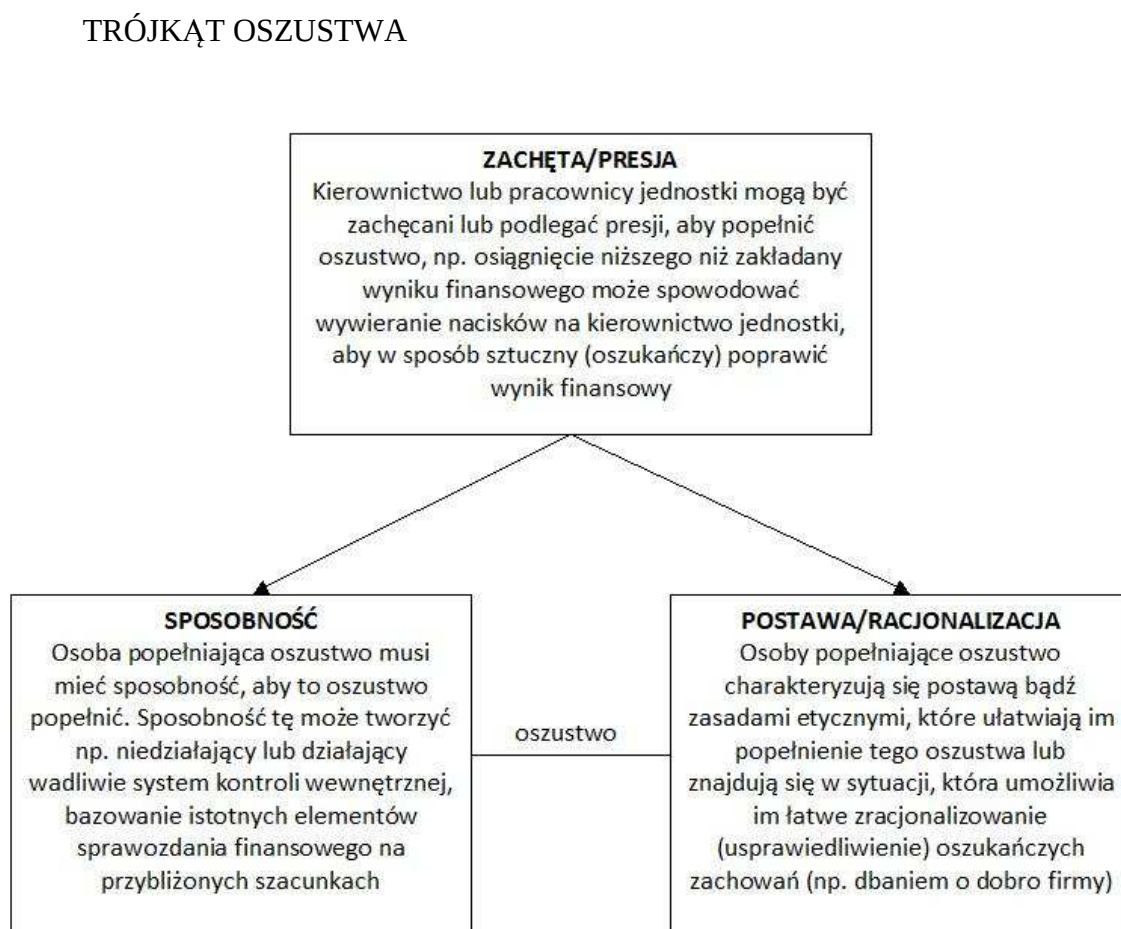
W Stanach Zjednoczonych z powodu rosnącego ryzyka oszustwa w rachunkowości opracowano standard rewizji finansowej SAS-99. Według tego standardu oszukańcza sprawozdawczość finansowa oparta jest na trzech

³¹ Ibidem, s. 34

³² Ibidem, s. 34

kategoriach czynników: sposobność, zachęta, postawa, które na rysunku 1. zostały zestawione w tzw. trójkąt oszustwa.

Rysunek 1. Trójkąt oszustwa

Źródło: Schneider K., *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo - księgowych*, PWE, s. 266

1.5 Źródła ożywienia dyskusji na temat kreatywnej rachunkowości

W ostatnim czasie bardzo często możemy usłyszeć o zabiegach kreatywnej księgowości stosowanych nie tylko przez przedsiębiorstwa, ale również przez samorządy i ministerstwa. Kreatywna księgowość pojawiła się w budżecie państwa,

gmin, powiatów i województw. Zaczęto dyskutować i prezentować w mediach konkretne przypadki stosowane w celu ukrycia faktycznego stanu finansów.

Źródłami ożywienia dyskusji na temat kreatywnej rachunkowości oraz oszustw księgowych jest wiele spektakularnych upadków spółek giełdowych głównie w Stanach Zjednoczonych, a także ujawnienie skandali księgowo-audytorskich. Enron wykorzystał najbardziej złożone narzędzia kreatywnej rachunkowości. To ta amerykańska spółka kojarzy się przede wszystkim z kreatywną rachunkowością, fałszowaniem ksiąg rachunkowych i wielkim finansowym skandalem. Po jego upadłości przypuszczano, że pozostanie on na długo na pierwszym miejscu listy bankrutów wykorzystujących oszustwa finansowe. Upadek tego giganta z branży energetycznej pociągnął za sobą także upadek Arthur Andersen, firmy zajmującej się audytem, która pomagała ukryć długi firmy.

Operacje na różnego rodzaju instrumentach finansowych Enron wykorzystał jako narzędzie do fałszowania sprawozdań finansowych. Jednym z nich jest MIPS (Monthly Interest Preferred Share - Uprzywilejowana Akcja z Miesięczną Dywidendą), wykorzystywano go zależnie od potrzeb, jako papier dłużny lub akcje. W przypadku gdy odbiorcą sprawozdania był urząd podatkowy instrument traktowano jako obligację, aby zachować możliwość pomniejszenia podstawy opodatkowania o wypłacone jego posiadaczom odsetki. Gdy odbiorcami byli akcjonariusze i agencje ratingowe traktowany był jako akcja w celu obniżenia wskaźnika zadłużenia. Wypłacane odsetki osobom, które były posiadaczami tego instrumentu, prezentowano jako dywidendy. Łącznie Enron wyemitował MIPS-y na kwotę około 1 mld USD.

Po 7 miesiącach od upadku, Enron utracił pierwsze miejsce na liście bankrutów USA, nowym rekordzistą został WorldCom, który odnotował jeszcze większą wartość aktywów przed bankructwem oraz większą wartość ukrytych strat. Spółka WorldCom została założona w 1963 roku i była jednym z największych dostawców długodystansowych usług telekomunikacyjnych w USA. Kilku byłym szefom firmy postawiono zarzuty, byli oni zamieszani w oszustwa na szeroką skalę. Jednym z poszkodowanych była firma Zurich Financial Services, która inwestując w akcje i obligacje WorldComu straciła 100 mln USD. WorldCom błędnie uznawał koszty bieżące jako wydatki, księgował np. koszty operacyjne, m.in. wynajem łącz od innych operatorów telekomunikacyjnych, jako długoterminowe inwestycje kapitałowe. Natomiast jako zysk zaksięgowano część rezerw na złe długi i obowiązkowe opłaty. Łącznie nieprawidłowości w tej firmie przekroczyły

10 mld USD. Na początku XXI w. symbolem oszustw księgowych na potężną skalę był Enron i WorldCom. Mimo zaostżenia przepisów, wprowadzając w 2002 roku szereg obostrzeń i kar za najdrobniejsze nadużycia księgowe w USA kolejne firmy bankrutują z przyczyn oszustw finansowych.

Tabela 1. Największe bankructwa w USA

	Data	Wartość aktywów (mld USD)
1. Lehman Brothers Holdings	09.2008	691
2. Washington Mutual	09.2008	327,9
3. WorldCom	07.2002	103,9
4. General Motors	06.2009	91
5. CIT	11.2009	71
6. Enron	12.2001	65,5
7. Consecro	12.2002	61
8. Chrysler	04.2009	39
9. Thornburg Mortgage	05.2009	36,5
10. Pacific Gas and Electric	04.2001	36

Źródło: Opracowanie własne na podstawie money.cnn.com, The 10 largest U.S. bankruptcies

Jak wynika z tabeli nr 1 pierwsze miejsce zajmuje Lehman Brothers, bank upiększał bilans na długo przed bankructwem, dzięki transakcjom "Repo 105" ukrył papiery wartościowe o wartości ponad 50 mld USD, dzięki czemu uniknął obniżenia ratingu. Upadek tej firmy jest symbolem kryzysu, a data ogłoszenia upadłości uznawana jest za początek największego na światowym rynku kryzysu finansowego.

Publiczne ujawnienie skandali związanych z negatywną inżynierią rachunkowości doprowadziło do zwiększenia ilości publikacji na ten właśnie temat. Zaczęto dyskutować o tym, które z dotychczasowych aksjomatów zawiodły i nie mogą być przyjmowane w dalszym ciągu za pewnik oraz jak przeciwdziałać tym negatywnym praktykom.

Rozdział II

Przedmiot, metody i symptomy oszustw księgowych

2.1 Przedmiot fałszownia

Sprawozdanie finansowe, zwłaszcza określone pozycje wzorów składających się na sprawozdanie, często są przedmiotem fałszowania. Jakość informacji zawartych w sprawozdaniu finansowym powinna być gwarancją rzetelnego i prawdziwego obrazu jednostki. Dostarczenie określonych informacji o wynikach działalności, sytuacji finansowej oraz zmianach zachodzących w jednostce jest celem sprawozdania finansowego. Odbiorcami tych informacji jest bardzo zróżnicowany krąg użytkowników, którzy na ich podstawie podejmują decyzje. W tym kręgu mogą być właściciele, ale również inwestorzy, kontrahenci, wierzyciele, organy podatkowe oraz pracownicy. Sprawozdanie finansowe powinno być rzetelnie i prawidłowo sporządzone, za co odpowiedzialność ponoszą zarząd, biegli rewidenci oraz rada nadzorcza. Ponadto sprawozdanie finansowe powinno posiadać takie cechy jak: zrozumiałość, przydatność, wiarygodność i porównywalność. Zatem sprawozdanie finansowe nie powinno mieć błędów oraz elementów „kreatywności” i powinno wiernie odzwierciedlać sytuację podmiotu.

Podwójny zapis – to zasada ewidencji w księgowości, w wyniku której oczywista jest równość sumy aktywów i pasywów. Z zasady bilansowej wynika, iż fałszując operację dokonuje się tego w dwóch pozycjach sprawozdania. Części sprawozdania finansowego przedstawiają pewien związek pomiędzy pozycjami, te same zdarzenia gospodarcze przedstawiane są w różnym aspekcie. Badając spójność pomiędzy danymi częściami sprawozdania finansowego może dojść do ujawnienia nieprawidłowości. Warto zwrócić uwagę na pozycje „inne” lub „pozostałe”, ponieważ mogą one ukrywać istotne nieprawidłowości.

Fałszowanie sprawozdań finansowych może polegać na oddziaływaniu na wynik np. zawyżaniu lub zaniżaniu wartości aktywów lub pasywów, w celu zawyżenia lub obniżenia wyniku finansowego. Gdy pozycje zawierają kwoty,

które powinny zostać przypisane do innej pozycji to mamy do czynienia z kolejnym przypadkiem fałszowania. Typowym przykładem jest błędne przesuwanie pozycji pomiędzy:

- środkami trwałymi a środkami trwałymi w budowie
- aktywami trwałymi a aktywami obrotowymi
- środkami trwałymi a inwestycjami
- pozycjami długoterminowymi a krótkoterminowymi

Bardzo podatny na działania kreatywne jest bilans, który jest często bardziej preferowany przez odbiorców niż rachunek zysków i strat. Bilans przedstawia stan na określony dzień bilansujących się składników majątku u źródeł ich finansowania. Zatem jest to stan kont na dany moment, który może zostać odpowiednio spreparowany. W tym przypadku adekwatnym określeniem formy fałszowania jest „strojenie okna wystawowego”.

Rachunek zysków i strat jest sprawozdaniem o charakterze strumieniowym rocznym, w którym próby fałszowania polegają na zawyżaniu przychodów, aktywowaniu kosztów. Analiza czynników, mających wpływ na wynik, może doprowadzić do interesujących spostrzeżeń. Analizując źródła wzrostu bądź spadku zysku, możemy natrafić na zastosowanie kreatywnej rachunkowości.

Rachunek przepływów pieniężnych pokazuje źródła wpływów gotówki oraz sposób ich wydatkowania. Rachunek ten jest najtrudniejszy do sfalszowania, ponieważ dotyczy rzeczywistych wpływów i wydatków. Przepływy kształtują określone zdarzenia, które są rzeczywistością, w przeciwieństwie do zysku, który jest teorią.

Informacja dodatkowa to ważna część sprawozdania finansowego, która również może ulec manipulacji. Pomijając istotne zdarzenia niedopełniony zostaje obowiązek informacyjny. Sygnałem fałszowania jest zbyt ogólny opis oraz „zaciemnianie” opisywanych zjawisk. Zarząd może zataić informacje o nieudanych przedsięwzięciach lub niekorzystnych danych, wprowadzając w błąd odbiorców.

Sprawozdanie finansowe jest wyjątkowym źródłem informacji, ale należy pamiętać, że niektórych informacji nie da się wyczytać ze sprawozdania. Do zwiększenia ryzyka fałszowania przyczyniają się szersze oczekiwania użytkowników informacji niż zakres określony w przepisach, a także ocena rozwiązań stosowanych w rachunkowości oparta na konsekwencjach rozwoju rynku kapitałowego.

Fałszywe informacje mogą być także zwarte w prospektach emisyjnych, raportach kwartalnych, rekomendacjach biur maklerskich, memorandach informacyjnych. Analitycy czy doradcy często stosują zabiegi marketingowe w celu pozbycia się „towaru” wykorzystując nadmierny optymizm.

2.2 Rodzaje i metody fałszowania sprawozdań finansowych

Rachunkowość kreatywna może dotyczyć takich zjawisk :

- kreatywność jako naturalny element twórczego wykorzystania wyobrażenia, wiedzy sporządzającego sprawozdanie co do sposobu pomiaru, który najlepiej spełnia wymogi wynikające z dążenia do ujmowania w sprawozdaniach wiarygodnych informacji,
- fałszowanie, tzn. nieujmowanie określonych pozycji w sprawozdaniach finansowych, prezentowanie niektórych pozycji niezgodnych ze stanem faktycznym,
- unikanie niektórych skutków regulacji obowiązujących w rachunkowości przez zastosowanie technik, które pozwolą na dokonanie pomiaru zgodnie z interesem sporządzającego sprawozdanie,
- ujęcie w sprawozdaniu pozycji, które nie są przedmiotem regulacji, co prowadzi w konsekwencji do istotnych zmian w porównaniu z praktykami stosowanymi wcześniej³³.

Kreatywna rachunkowość nie może wpłynąć na poprawę wyniku jednostki, może jedynie złagodzić wymowę złych wiadomości czy zniwelować przejściowe trudności. Kreatywna rachunkowość może być stosowana w granicach prawa poprzez stosowanie w umiejętny sposób alternatyw wyboru, lecz często granica ta zostaje przekroczona i przekształcając się w celową manipulację wynikami jednostki niezgodną z literą prawa, zakłócając jasny i rzetelny obraz sytuacji finansowej jednostki, wówczas staje się rachunkowością kreatywną w negatywnym znaczeniu.

K. Schneider wyróżnia fałszowanie bilansu:

- in minus (sytuacja przedsiębiorstwa przedstawiona w bilansie jest mniej korzystna niż w rzeczywistości),

³³ Schneider K., op. cit., s. 234

- in plus (sytuacja przedsiębiorstwa przedstawiona w bilansie jest bardziej korzystna niż w rzeczywistości),
- neutralne.

Fałszowanie bilansu in minus odbywa się przez oszacowanie zbyt nisko składników majątku lub zbyt wysoko składników kapitałowych, co w konsekwencji prowadzi do wykazania gorszych wyników działalności jednostki. Celem może być uniknięcie zapłaty należnego podatku lub zatajenie wysokich spekulacyjnych zysków. Podobne skutki można osiągnąć przez księgowanie środków trwałych w budowie na rachunkach kosztów, nadmiernie wysoką amortyzację, zaniechanie rozliczeń międzyokresowych czynnych.

Fałszownie bilansu in plus odbywa się przez fałszowanie stanu ilościowego remanentu towarów, surowców i innych zapasów, szczególnie tych których ilość trudno skontrolować, zaniechanie rozliczeń międzyokresowych, zbyt niską amortyzację. Celem jest przedstawienie korzystniejszej sytuacji podmiotu niż stan rzeczywisty na wypadek jego sprzedaży, ukrywaniu popełnionych nadużyć, stanu niewypłacalności lub poniesionych strat, wpływając na wzrost kursu akcji, aby sprzedać je po wyższych cenach lub uzyskać przez kierownictwo wysokich premii, bądź zataić stan upadłości.

Fałszowanie bilansu w sposób neutralny można uznać za zaciemnienie sytuacji jednostki. Taki bilans wykazuje poprawnie stan majątku i wynik jednostki, ale istota składników majątkowych i wyników jest nieprawidłowa. Jest to świadoma prezentacja stanu jednostki w bardziej lub mniej korzystnym świetle bez naruszenia wyniku końcowego poprzez potrącanie aktywów i pasywów między sobą np. gdy należności i zobowiązania wykazuje się tylko per saldo zamiast prawidłowego ich wykazania.

Fałszowanie bilansu in plus lub in minus może powodować fałszowanie wyniku. Mogą występować różne inne sposoby fałszowania np. polegające na przeprowadzaniu operacji gospodarczych, nie mających miejsca, w celu przedstawienia poprawy lub pogorszenia sytuacji jednostki.

Wg A. Hołdy techniki oszustw księgowych można podzielić na oszustwa pozwalające manipulować kosztami, przychodami i pozostałe oszustwa.

Do technik wykorzystywanych w celu manipulacji wartością kosztów należą:

- aktywowanie niewłaściwych kosztów,
- wadliwa prezentacja kosztów prac badawczych,

- manipulowanie odpisami amortyzacyjnymi i nakładami na ulepszenia,
- tworzenie fikcyjnych rezerw,
- odpisy aktualizacyjne aktywów,
- brak uwzględnienia normalnego rozmiaru działalności w wycenie zapasu.

Natomiast do technik wykorzystywanych w celu manipulacji wartością przychodów można zaliczyć:

- przyspieszone fakturowanie i manipulowanie okresem ujęcia przychodów,
- sprzedaże z klauzulą odkupu,
- rozwiązanie nieuzasadnionych rezerw,
- fikcyjna sprzedaż,
- szacunek przychodu w kontraktach długoterminowych,
- wykorzystanie cen transferowych.

Pozostałe oszustwa to takie które nie są bezpośrednio związane ze zmianą wyniku finansowego:

- wadliwe ujęcie leasingu,
- manipulacja terminami płatności,
- niewłaściwa klasyfikacja rozrachunków ze względu na termin płatności,
- brak rzetelnego wyodrębnienia strumieni działalności kontynuowanej działalności i niekontynuowanej,
- nieujawnienie realnych zagrożeń kontynuacji działalności³⁴.

Zysk przypadający na akcję (iloraz zysku z działalności gospodarczej i liczby akcji) to wskaźnik, na który inwestorzy i pożyczkodawcy zwracają uwagę. Wpływ na zmianę wartości tego wskaźnika ma sposób klasyfikacji zysków i strat nadzwyczajnych. Zaliczając pozycje należące do pozostałych kosztów operacyjnych do strat nadzwyczajnych można spowodować podwyższenie wartości tego wskaźnika.

Podwyższanie sprzedaży to również transakcja upiększająca bilans, którą można osiągnąć poprzez przyspieszone fakturowanie bez wykonania usługi albo bez wydania towaru lub zaliczanie do przychodów danego okresu operacji, które w rzeczywistości nastąpiły w następnym roku i powinny być zaliczone do przychodów przyszłych okresów.

³⁴ Hołda A., op.cit., s. 58-59

Aby wykazać dobrą płynność finansową, podmiot może wstrzymać zakup materiałów przed końcem roku, czego konsekwencją będzie zmniejszenie ilości zapasów, kosztów i zobowiązań. Zaliczenie kosztów poniesionych w danym okresie do kosztów przyszłych okresów może spowodować ich obniżenie.

Do zmiany wyniku finansowego lub wskaźników finansowych może posłużyć manipulacja danymi dotyczącymi rezerw. Za pomocą cichych rezerw można zawyżać koszty (tworząc nowe rezerwy), jak i przychody (rozwiązując zbędne rezerwy). Można rozróżnić trzy rodzaje oszustw dotyczących rezerw:

- nietworzenie rezerw mimo obowiązku, co pozwala wykazać wynik lepszy niż w rzeczywistości i nie ujawniać realnego ryzyka,
- utworzenie rezerw, ale brak ich rozwiązania, gdy są już zbędne,
- zawyżanie rezerw w bieżącym okresie lub fikcyjne ich tworzenie, a rozwiązywanie w momencie dogodnym dla jednostki.

Często tworzy się fikcyjne rezerwy m.in. na zaniechane inwestycje, trwale niewykorzystany majątek, różnicę między amortyzacją bilansową a podatkową, zapasy zalegające, na należności za okres 6-12 miesięcy w wysokości 50% czy różnego rodzaju kary. Zakres tworzonych rezerw może być bardzo szeroki i często niewiele spółek tworząc fikcyjne rezerwy wykazuje w bilansie zysk.

Finansowanie pozabilansowe polegające m.in. na sprzedaży towarów przyjętych w komis czy leasingowanie środków trwałych, dzięki czemu jednostka może zrezygnować z zewnętrznych źródeł finansowania. W informacji dodatkowej do sprawozdania finansowego powinny znaleźć się informacje o takich formach finansowania, w przeciwnym wypadku dochodzi do zafałszowania rzeczywistego obrazu zaangażowanych przez jednostkę środków.

Fałszowanie sprawozdań niejednokrotnie polega na:

- zawyżaniu wartości aktywów – wynik finansowy zostaje zawyżony
- zaniżeniu wartości aktywów – wynik finansowy zostaje obniżony
- zawyżeniu wartości pasywów – wynik finansowy zostaje obniżony
- zaniżeniu wartości pasywów – wynik finansowy zostaje zawyżony

Występuje olbrzymia różnorodność metod, sposobów i rodzajów fałszowania, natomiast można wyróżnić dwa pola nadużyć:

- fałszowanie obrotów – księgi rachunkowe (handlowe) stają się obszarem fałszowania

- fałszowania zapasów – księgi, bilans i inwentaryzacja są obszarem fałszowania

Fałszerstwa mogą być wysublimowane, ale również bardzo proste, dające się wykryć przy użyciu prostych procedur. Zniekształcenie zdarzenia może nastąpić już na początku procesu ewidencji, trudności w ich wykrywaniu mogą być spowodowane zniszczeniem lub poprawianiem dokumentów księgowych.

Chcąc wprowadzić w błąd odbiorców sprawozdania finansowego często pomija się kwoty bądź nie ujawnia istotnych informacji. Celowe nieprawidłowości następują dzięki:

- zmianie, zmanipulowaniu, zafałszowaniu dokumentacji źródłowej potrzebnej do sporządzenia sprawozdania finansowego,
- umyślnemu pominięciu lub błędnej interpretacji transakcji, zdarzeń i innych znaczących informacji finansowych ujętych w sprawozdaniu finansowym
- celowe niewłaściwe stosowanie zasad rachunkowości do sposobu prezentacji, klasyfikacji lub ujawniania informacji
- niezgłaszaniu pracowników w zakładzie ubezpieczeń
- pomijanie lub ujmowanie z wyprzedzeniem lub opóźnieniem transakcji i zdarzeń, które nastąpiły w bieżącym okresie
- nieujawnianie lub ukrywanie faktów, które mogłyby mieć wpływ na kwoty prezentowane w sprawozdaniu finansowym
- przeprowadzanie złożonych transakcji, aby zafałszować sytuację finansową i wyniki działalności finansowej jednostki

Fuzje i przejęcia mogą tworzyć warunki do stosowania nadużyć. Ich celem jest osiągnięcie korzyści z połączenia, czyli wzrost wartości podmiotu i racjonalizację produkcji, sprzedaży, zatrudnienia, zaopatrzenia. Fuzje mogą powodować spadek przejrzystości spółki oraz „zaciemniać” sytuację finansową. Dzięki przejęciom wzrasta zysk podmiotu, co korzystnie prezentuje się na diagramach, wykresach czy we wskaźnikach, zachęcając jednocześnie inwestorów do zakupu akcji. Natomiast warto zadać pytanie, czy wzrost zysku spowodowany jest wzrostem sprzedaży, czy to wynik fuzji. Zabiegiem kreatywnej rachunkowości jest m.in. nabycie przez spółkę o wysokiej rentowności, spółki która ma stratę, aby obniżyć podatek dochodowy.

Grupy kapitałowe, a w szczególności te które posiadają rozbudowane struktury są miejscem sprzyjającym kreatywnej rachunkowości. Mogą być wykorzystywane do generowania zysku widocznego tylko na papierze, ukrycia strat, przenoszenia złych aktywów do spółek podporządkowanych. W celu poprawy wyniku lub przeniesienia zysku do innego podmiotu może dochodzić do sprzedaży aktywów po cenie wyższej niż rynkowa. Niejednokrotnie dochodzi do transakcji, które w rzeczywistości nie miały miejsca lub chcąc zmniejszyć obciążenia podatkowe dokonuje się przerzucania dochodów wewnątrz grupy.

Konsolidowanie sprawozdań finansowych to łączenie sprawozdań finansowych jednostek powiązanych. Dzięki konsolidacji można zobaczyć pełny obraz grupy przez wyeliminowanie wzajemnych zobowiązań i należności, przychodów i kosztów, strat i zysków powstałych na skutek operacji gospodarczych wewnątrz grupy. Brak wyeliminowania tych pozycji spowoduje uzyskanie nieprawidłowego obrazu grupy kapitałowej.

Błędy lub celowe działania związane z konsolidacją to:

- zniekształcenie struktury grupy kapitałowej,
- stosowanie odmiennej zasady wyceny pasywów i aktywów oraz prezentacji,
- wybór niewłaściwej metody konsolidacji,
- niepełne wyłączenie transakcji z jednostkami powiązanymi.

Podmioty specjalnego znaczenia (SPE) są powszechnie wykorzystywane by ukryć długi lub zawyżyć zysk dzięki zakupowi od jednostki dominującej aktywów mało zyskowych lub dokonując transferu złych inwestycji. Dzięki transakcjom pomiędzy spółkami można wykazać znaczne kapitały i otrzymać kredyty oraz emitować obligacje.

Nie istnieje zamknięty katalog technik, metod i narzędzi stosowanych w oszustwach księgowych czy rachunkowości kreatywnej. Znane są tylko pewne ogólne techniki, schematy czy pojęcia, które nieustannie się rozwijają i stają się coraz bardziej wyrafinowane. Jest to reakcja na rozwój regulacji prawnych ograniczających stosowanie praktyk oszustw księgowych.

2.3. Symptomy świadczące o fałszowaniu sprawozdań finansowych

Sygnaly, które mogą świadczyć o nadużyciach w przedsiębiorstwie:

- zmiany na stanowiskach, w szczególności rezygnacje członków zarządu,
- duże pakiety akcji są przedmiotem wewnętrznego handlu,
- korygowanie wyników finansowych,
- ostrzeżenia ze strony odpowiednich organów nadzorujących dotyczące agresywnej rachunkowości,
- śledztwa prowadzone przez komisję papierów wartościowych oraz organ nadzorujący funkcjonowanie giełdy,
- spadek wartości akcjonariuszy,
- tworzenie spółek specjalnego przeznaczenia o złożonej strukturze oraz stosowanie złożonych, hybrydowych pochodnych instrumentów finansowych,
- programy opcji menedżerskich oraz wyszukane systemy wynagradzania,
- nieujęte dochody,
- oskarżenia wniesione przez Komisję Papierów Wartościowych i Giełdy,
- nagły spadek ratingów kredytowych/obligacyjnych,
- wycofywanie się funduszy hedgingowych³⁵.

Symptomami fałszowania sprawozdań finansowych w zakresie sprzedaży mogą być:

- przychody w miesiącu zamykającym okres sprawozdawczy znacznie odbiegające od średniej w roku. Można ustalić jaki jest przychód w każdym z kwartałów i czy ta aktywność jest uzasadniona sezonowością i czy ona występuje w branży. Większość przypadków fałszowania dotyczy czwartego kwartału, wyniki w tym okresie wyglądają, jak byłyby to szczyt sezonu
- duże, nietypowe transakcje przed końcem okresu sprawozdawczego
- ponadprzeciętna rentowność transakcji lub sprzedaży w ostatnim okresie sprawozdawczym. Jeżeli marża brutto wzrasta, a nie ma prostego wytłumaczenia takiego stanu, zmiana cen, technologii, wzrost produkcji, wzrost produkcji (relatywne zmniejszenie kosztów stałych) to powinny pojawić się podejrzenia

³⁵ Surdykowska S., op.cit., s. 41

- nietypowe transakcje odnoszone do pozostałej sprzedaży operacyjnej
- warunki płatności za sprzedaż, które można uznać za nietypowe dla podmiotu, na przykład znacznie odroczone płatność
- opóźnione zamknięcie raportów sprzedaży
- duże obroty z jednostkami powiązanymi, duże transakcje (czy można oczekiwać, że wystąpią one w przyszłości)
- wydłużenie cyklu płatności
- duże obroty z podmiotami, które dotychczas nie były klientami spółki
- sprzedaż przez centralę firmy zamiast przez filie, jeżeli taki tryb dotychczas nie występował³⁶.

Symptomy nie zawsze świadczą o tym, że ma miejsce zjawisko fałszowania sprawozdania, a jedynie pozwalają na spekulacje oraz określenie obszaru narażonego na zabiegi fałszowania, są pewnego rodzaju ostrzeżeniem dla odbiorców. Niestety nie istnieją sprawdzone metody wykrywania czy też fałszowania sprawozdań finansowych.

Rozdział III

Wykrywanie i ograniczanie zabiegów kreatywnej rachunkowości oraz fałszowania sprawozdań finansowych

3.1. System kontroli

Do zapewnienia wiarygodności sprawozdań finansowych stosuje się systemowe rozwiązania przyjęte w kraju i na całym świecie, należy do nich zaliczyć rewizję finansową (audyt finansowy) oraz badanie sprawozdań finansowych. Zmiany potrzeb informacyjnych czytelników sprawozdań finansowych spowodowały, iż cel rewizji ewaluował. Na początku głównym celem było wykrywanie błędów i oszustw polegających m.in. na zmianie wyników finansowych czy wyłudzeniu odszkodowań. W późniejszym stadium rozwoju uległ zmianie cel główny, zaczęto przywiązywać

³⁶ W. Wąsowski, op. cit., s. 103

większą uwagę do poświadczenia wiarygodności sprawozdań, zaś celem uboczny audytu stało się wykrywanie błędów. Należy podkreślić, iż audyt jest niezwykle potrzebny, a jego znaczenie rośnie wobec zawirowań gospodarczych, ponieważ w trudnych czasach przedsiębiorcy częściej stosują zabiegi kreatywnej rachunkowości chcąc ukryć negatywny wynik finansowy.

Audyt finansowy przechodził wiele zmian, szczególnie w ostatnich czasach duży wpływ na zmiany ma seria głośnych skandali finansowych, także tych z udziałem audytorów. Spektakularne upadki znanych firm, spowodowały pojawienie się zarzutów wobec skuteczności funkcjonowania auditingu i osłabiło zaufanie do tego systemu. Doszło do zmian regulujących podstawy jego funkcjonowania m.in. wprowadzono do obligatoryjnego stosowania Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej we wszystkich krajach UE oraz uchwalono Dyrektywę 2006/43/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. dotyczącą rocznych ustawowych badań sprawozdań finansowych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych i zaimplementowano ją w krajach członkowskich, co spowodowało wprowadzenie w Polsce nowej ustawy z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz nadzorze publicznym³⁷.

W polskim prawie nie jest stosowany termin „audyt” czy „rewizja sprawozdań finansowych”. Stosuje się określenie „badanie sprawozdań finansowych”. W ustawie o rachunkowości w rozdziale 7 określono jednostki podlegające badaniu, cel badania oraz kto bada sprawozdania finansowe. Terminy „audyt”, „rewizja sprawozdań finansowych” oraz „badanie sprawozdań finansowych” często stosuje się zamiennie.

Istotę audytu określa R. Patterson, jego zdaniem audyt jest elementem nadzoru właścicielskiego, obejmującego weryfikację dokładności, zgodności ze standardami rachunkowości, rzetelności i spójności sprawozdania finansowego przez niezależnego biegłego rewidenta³⁸.

Biegły rewident nie ma możliwości zbadania wszystkich zapisów zawartych w księgach rachunkowych, dlatego obejmuje on badaniem system księgowości i system kontroli wewnętrznej. Prawidłowe działanie systemu kontroli upewnia biegłego,

³⁷ DzU nr 77, poz 649 z dnia 22 maja 2009 r.

³⁸ Patterson R., Kompendium terminów z zakresu rachunkowości w języku polskim i angielskim, Polska Akademia Rachunkowości, Warszawa 2008, s. 38

że dane zawarte w księgach są prawidłowe. Potwierdzenie rzetelności informacji prezentowanych w raportach finansowych przez biegłego rewidenta sprawia, że informacje te stają się przydatne i są niezbędne do podjęcia decyzji przez jednostki takie jak banki, dostawcy, udziałowcy, akcjonariusze i inne podmioty, które chcą poznać kondycję finansową przedsiębiorstwa.

W ustawie o biegłych rewidentach uznano, że badaniem sprawozdań finansowych mogą zajmować się jedynie biegli rewidenci, którzy powinni być niezależni od badanego podmiotu, gdyż niezależność jest gwarancją bezstronności badania i obiektywnej opinii o badanym sprawozdaniu finansowym.

Ustawa o rachunkowości w art. 65 ust.1 stanowi, że: celem badania sprawozdania finansowego jest wyrażenie przez biegłego rewidenta pisemnej opinii wraz z raportem o tym, czy sprawozdanie finansowe jest zgodne z zastosowanymi zasadami (polityką) rachunkowości oraz czy rzetelnie i jasno przedstawia sytuację majątkową i finansową, jak też wynik finansowy badanej jednostki. Audytor w szczególności powinien stwierdzić, czy:

- badane sprawozdanie finansowe zostało sporządzone na podstawie prawidłowo prowadzonych ksiąg rachunkowych oraz stosowanie do określonych w ustawie zasad rachunkowości
- jest zgodne co do formy i treści z obowiązującymi jednostkę przepisami prawa, statutem lub umową
- przedstawia ono rzetelnie i jasno wszystkie istotne dla oceny jednostki informacje
- sprawozdanie z działalności jednostki uwzględnia co do swego zakresu postanowienia ustawy o rachunkowości i informacje w nim zawarte są zgodne z rocznym sprawozdaniem finansowym
- spółka dopełniła obowiązku złożenia we właściwym rejestrze sądowym oraz do ogłoszenia sprawozdania finansowego za rok lub lata poprzedzające rok obrotowy
- istnieją poważne zagrożenia dla kontynuacji działalności przez badany podmiot

W Krajowym standardzie rewizji finansowej nr 1 można znaleźć nieco bardziej uszczegółowioną istotę rewizji finansowej: „Celem badania sprawozdania finansowego, zgodnie z przepisami art. 65 ust. 1 ustawy o rachunkowości,

jest wyrażenie pisemnej opinii wraz z raportem o tym, czy sprawozdanie finansowe jest zgodne z wymagającymi zastosowania zasadami (polityką) rachunkowości oraz czy rzetelnie i jasno przedstawia, we wszystkich istotnych aspektach, sytuację majątkową i finansową, jak też wynik finansowy jednostki, której sprawozdanie finansowe jest badane. Biegły rewident ma zatem stwierdzić, czy sprawozdanie, jako całość i stanowiące podstawę jego sporządzenia księgi rachunkowe są wolne od uchybień, polegających na pominięciu lub zniekształceniu informacji ważnych (istotnych) dla czytelnika, i czy można uznać za wiarygodne (rzetelne, zgodne z wymagającymi zastosowania zasadami <polityką> rachunkowości) i jasne informacje zawarte w tym sprawozdaniu”³⁹.

Coraz więcej przypadków fałszowania ksiąg i raportów księgowych przyczyniło się do potrzeby kontrolowania pracy osób, które były odpowiedzialne za ich sporządzanie i prowadzenie. System rachunkowości może być źródłem wiarygodnych informacji gdy zostaną one poddane kontroli na etapie powstawania i przetwarzania. W konsekwencji zaczęły się pojawiać różne formy nadzoru i kontroli. Można uznać, iż nadzór może być sprawowany z wewnątrz poprzez kontrolę wewnętrzną i audyt wewnętrzny lub z zewnątrz poprzez biegłego rewidenta, którego zadaniem jest uwiarygodnienie danych finansowych zawartych w sprawozdaniach finansowych.

Kontrola wewnętrzna pozwala na sprawdzenie rzetelności informacji już na etapie gromadzenia i przetwarzania. Audyt wewnętrzny kontroluje informacje na każdym z etapów tworzenia danych, zaś audyt zewnętrzny kontroluje sprawozdanie finansowy, czyli końcowy produkt procesu informacyjnego. W niektórych krajach tworzony jest również specjalny organ, który kontroluje jakość pracy audytu zewnętrznego.

Kontrolę wewnętrzną można zdefiniować jako proces inicjowany i wykonywany przez zarząd, radę nadzorczą i innych pracowników, aby uzyskać zapewnienie realizacji takich celów jak:

- efektywność i wydajność operacji,
- zgodność z przepisami prawa,

³⁹Załącznik nr 1 do uchwały nr 1608/38/2010 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 16 lutego 2010 r., Krajowy standard rewizji finansowej nr 1, pkt. 10

- wiarygodność sprawozdawczości finansowej⁴⁰.

System kontroli wewnętrznej może być oparty na:

- samokontroli – kontrola wykonywania własnej pracy
- kontroli funkcjonalnej – wykonywana przez kierownictwo, bądź pracowników do których czynności należy kontrola funkcjonalna
- kontroli instytucjonalnej – wykonywana przez specjalnie powołane komórki kontrolne.

System kontroli wewnętrznej ma na celu m.in. zabezpieczenie realizacji operacji zgodnie z przepisami oraz ujęcie wszystkich transakcji zaistniałych w przedsiębiorstwie i ich poprawną ewidencje, we właściwej formie i wielkości oraz w odpowiednim okresie.

Audyt wewnętrzny to oddzielna, wyspecjalizowana komórka funkcjonująca w strukturze przedsiębiorstwa, z którą związane są stosunkowo wysokie koszty. Audyt wewnętrzny ma różnego rodzaju cele i zadania w zależności od jednostki, w której funkcjonuje. Jednak najczęściej do głównych ich zadań należy kontrola ustalonej przez jednostkę polityki wewnętrznej. Dzięki systematycznej i kompleksowej analizie weryfikują dokładność zapisów księgowych i śledzą ewentualne przypadki nadużyć. Częściej kontrolowani są pracownicy szczebla operacyjnego, rzadziej kierownictwo wyższego szczebla. Zakres i cel rewizji wewnętrznej jest różny i zależy od struktury oraz wielkości przedsiębiorstwa. Audyt wewnętrzny powinien być niezależny, aby zapewnić sprawne i poprawne funkcjonowanie rewizji. Do czynności wykonywanych przez rewizję wewnętrzną należy m.in. sprawdzenie informacji operacyjnych i finansowych, a także kontrola zgodności z przepisami prawa i innymi regulacjami oraz wymogami.

3.2 Reakcja na proceder fałszowania – zmiany w przepisach

Coraz większa ilość ujawnianych przypadków kreatywnej rachunkowości wymaga przeciwdziałania, które przywróci zaufanie inwestorów i zwiększy bezpieczeństwo inwestowania.

⁴⁰ Gut P., op. Cit., s. 96

Po wielu spektakularnych upadkach wielkich spółek giełdowych w Stanach Zjednoczonych zaczęto się zastanawiać czy z systemem sprawozdawczości jest wszystko w porządku . Kongres Stanów Zjednoczonych przeanalizował przypadki kreatywnej rachunkowości i przyjął ustawę Sarbanesa-Oxleya z 30 lipca 2002 roku. Zmiany, które wprowadzała ustawa obejmowały: wzrost restrykcyjności przepisów, powołanie nowych instytucji nadzoru, zaostrzenie sankcji karnych, specjalne regulacje i procedury oraz zmianę standardów. Podporządkowaniu się do nowych wymagań towarzyszyły duże koszty, co w ocenie niektórych krytyków mogło szkodzić spółkom. Kongres powołał Radę Nadzoru nad Rachunkowością Spółek Publicznych (PCAOB), która nadzoruje badanie sprawozdań finansowych w spółkach publicznych, aby opinie z badania były niezależne i zawierały odpowiednie i dokładane informacje, jednocześnie chroniąc interesy inwestorów i interesy publiczne.

Reforma nadzoru właścicielskiego po uchwaleniu ustawy SOX w 2002 roku obejmowała:

- Wymagania dotyczące kontroli wewnętrznej- zawarte w dziale 404 ustawy wymagają od kierownictwa przejścia odpowiedzialności za kontrolę oraz w rocznym sprawozdaniu musi być zawarty raport potwierdzający odpowiedzialność kierownictwa. Ponadto zewnętrzni audytorzy mają obowiązek uwierzytelnienia sporządzonej przez kierownictwo oceny systemu kontroli wewnętrznej oraz prezentacji swojego stanowiska w tej sprawie.
- Pożyczki dla menedżerów – ustawa zabrania udzielania pożyczek członkom rad nadzorczych i dyrektorom przez spółkę, z którą są powiązani
- Odpowiedzialność kierownictwa spółki- w dziale 302 ustawy SOX wymaga się od dyrektorów generalnych i dyrektorów finansowych spółek notowanych na giełdzie przejścia odpowiedzialności za poświadczenie konkretnych obszarów m.in. poświadczenie, że sprawozdanie finansowe wiernie odzwierciedla sytuację spółki
- Niezależność audytorów oraz nadzór nad ich działalnością- m.in. powołano PCAOB, aby nadzorować audyt w spółkach, zabroniono firmom zajmującym się auditingiem świadczenia usług nieaudytorskich, jeśli prowadzą w danej spółce rewizję finansową oraz zabroniono firmom audytorskim bycie audytorem w tej samej spółce przez okres dłuższy niż 5 lat.

- Odpowiedzialność i niezależność członków rad nadzorczych – większość członków rad nadzorczych musi spełniać kryterium niezależności szczegółowo określone w ustawie SOX oraz wymaga się powołania komisji audytu
- Niezależność analityków – zapisy w ustawie wymuszają niezależność analityków od banków inwestycyjnych
- Nowe zasady rachunkowości – m.in. dotyczą one podmiotów specjalnego przeznaczenia (SPE) oraz uwzględnienia opcji na akcje jako kosztu wynagrodzeń w rachunku zysków i strat
- Ściganie przestępstw korporacyjnych – zwiększono kary pozbawienia wolności oraz grzywny za przestępstwa dokonywane w spółkach

Komisja Kontroli Giełdowej może wymierzyć dotkliwe kary oraz dokonać dożywotniego zakazu pracy na stanowiskach kierowniczych. Za manipulacje wynikami można zająć osobisty majątek sprawcy, a odpowiedzialność karną podniesiono do 20 lat, zaś kara grzywny wynosi 5 mln USD.

W Niemczech dano możliwość akcjonariuszom wnoszenia skarg wobec osób rozpowszechniających fałszywe informacje. Został powołany specjalny urząd kontrolujący sprawozdania finansowe, zaostrzono przepisy odnoszące się do analityków finansowych, nakazano ujawnienia czy analitycy współpracujący z daną spółką mieli lub mają akcje rekomendowanej spółki. Zaostrzono kary więzienia z 3 do 5 lat za wprowadzanie inwestorów w błąd.

Parlament i Rada Ministrów krajów Unii Europejskiej wydała rozporządzenie dotyczące zastosowania Międzynarodowych Standardów Rachunkowości. Wprowadzone zmiany to ograniczenie możliwości wyboru, dopuszczane przez niektóre MSR. Do standardów dodano także niektóre interpretacje.

Za istotne uważa się zbliżenie norm ustalonych w Stanach Zjednoczonych i w Europie, co spowoduje większą przejrzystość i czytelność sprawozdań finansowych. Jednak perspektywa takiego rozwiązania wydaje się być odległą.

Reakcją w Polsce na potencjalną możliwość występowania nadużyć jest opracowanie kodeksu ładu korporacyjnego „dobre praktyki spółek publicznych”. Celem jest umocnienie przejrzystości spółek, poprawa jakości komunikacji z inwestorami oraz wzmocnienie praw akcjonariuszy. Do ważnych punktów zapisanych w Dobrych Praktykach należą:

- przynajmniej dwóch członków rady nadzorczej powinno spełniać kryterium niezależności
- rada nadzorcza powinna sporządzać i przedstawiać raz w roku walnemu zgromadzeniu ocenę sytuacji spółki, uwzględniając system kontroli wewnętrznej i system zarządzania ryzykiem.

W Uchwale nr 586 z dnia 13 sierpnia 2002 roku Komisja Papierów Wartościowych i Giełd zaleca przedstawienie przez spółki raportu, czy dane finansowe zamieszczane w raportach okresowych są rzetelne, rzeczywiste i prawidłowe oraz czy zostały zaprezentowane i sporządzone zgodnie z właściwymi przepisami, ale również czy spółka nie stosowała zabiegów mających na celu sztuczną zmianę wizerunku sytuacji finansowej spółki.

Ustawa o biegłych rewidentach, ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym z dnia 7 maja 2009 roku wprowadziła termin jednostki zainteresowania publicznego. Do tych jednostek należą m.in. banki, spółki giełdowe, fundusze emerytalne, zakłady ubezpieczeń itp.. W przepisach nałożono na te podmioty nowe obowiązki, m.in. zmianę kluczowego biegłego rewidenta co 5 lat oraz utworzenie komitetu audytu.

Obowiązek powołania komitetów audytu ciąży na spółkach publicznych, w których rada nadzorcza składa się z więcej niż 5 osób, w pozostałych przypadkach zadania komitetu audytu spełnia rada nadzorcza.

Komitet Audytu jest to zespół roboczy Rady Nadzorczej, ma on zapewnić by decyzje były podejmowane po uprzednim należytym rozpatrzeniu oraz pomóc przy organizacji prac. Komitet audytu powinien składać się z 3 członków i jeden z nich powinien spełniać kryterium niezależności szczegółowo określono w przepisach.

Do głównych zadań komitetu audytu należy:

- kontrola procesu sprawozdawczości finansowej,
- monitorowanie skuteczności kontroli wewnętrznej, zarządzania ryzykiem oraz audytu wewnętrznego
- nadzór nad wykonywanymi czynnościami rewizji finansowej w jednostce
- czuwanie nad niezależnością biegłego rewidenta i podmiotu uprawnionego do badania sprawozdań finansowych
- uczestnictwo w wyborze podmiotu uprawnionego do badania sprawozdań finansowych, podmiotu audytorskiego

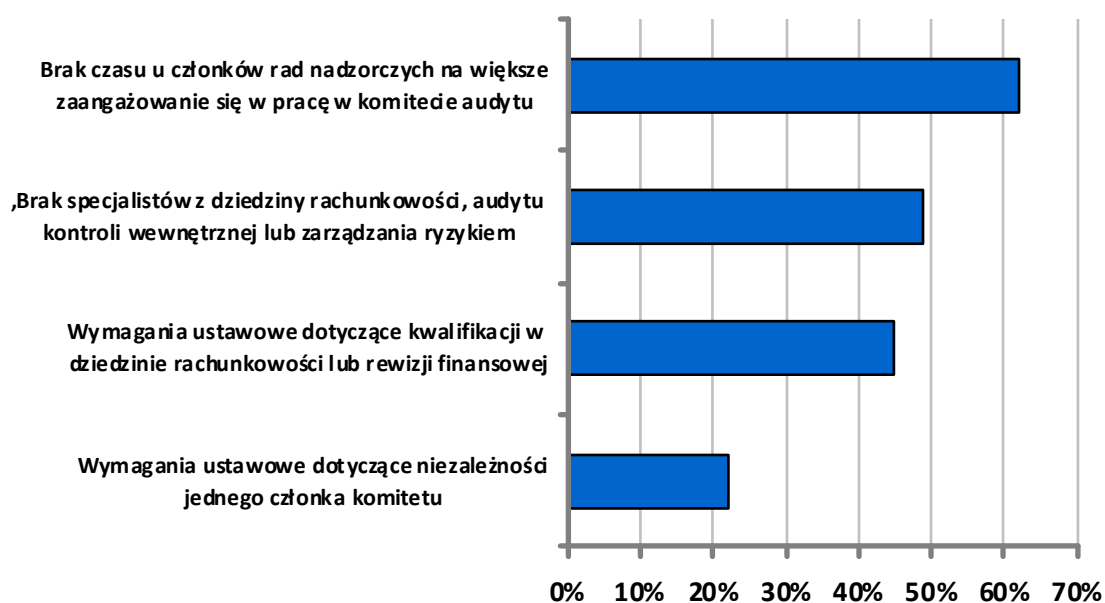
W 2010 roku przeprowadzono ogólnopolskie badania komitetów audytu funkcjonujących w spółkach giełdowych przez PwC, SEG, oraz portal KomietAudytu.pl

Z badań tych wynika, iż 26% ankietowych odpowiedziało, że komitet audytu nie wypełnia swoich zadań wynikających z ustawy dotyczących monitorowania systemu kontroli wewnętrznej, audytu wewnętrznego i zarządzania ryzykiem. Prawie połowa komitetów audytu nie widuje się z audytorem wewnętrznym, ponieważ audyt wewnętrzny nie istnieje w jednostce lub członkowie komitetów nie zdają sobie sprawy z istoty funkcjonowania audytu wewnętrznego w spółce.

Jak wynika z wykresu 1. problemem w efektywnym funkcjonowaniu komitetów audytu zgłaszanym przez 49% ankietowanych jest brak członków z odpowiednimi kompetencjami z zakresu rachunkowości, zarządzania ryzykiem i kontroli wewnętrznej. Kolejnym problemem jest brak czasu osób wchodzących w skład komitetu na realizację zadań - 62%. Tylko średnio 7 godzin w ciągu kwartału członkowie poświęcili na pracę w komitecie audytu.

Wykres 1., Czynniki ograniczające rozwój komitetów audytu w Polsce

Czynniki ograniczające rozwój komitetów audytu w Polsce

Źródło: Komitet Audytu w Polsce w 2010 roku, Badanie spółek publicznych notowanych na GPW przeprowadzone przez PwC, SEG, PID oraz portal KomietAudytu.pl

3.3. Przestępstwa gospodarcze – raport PricewaterhouseCoopers z 2009 roku

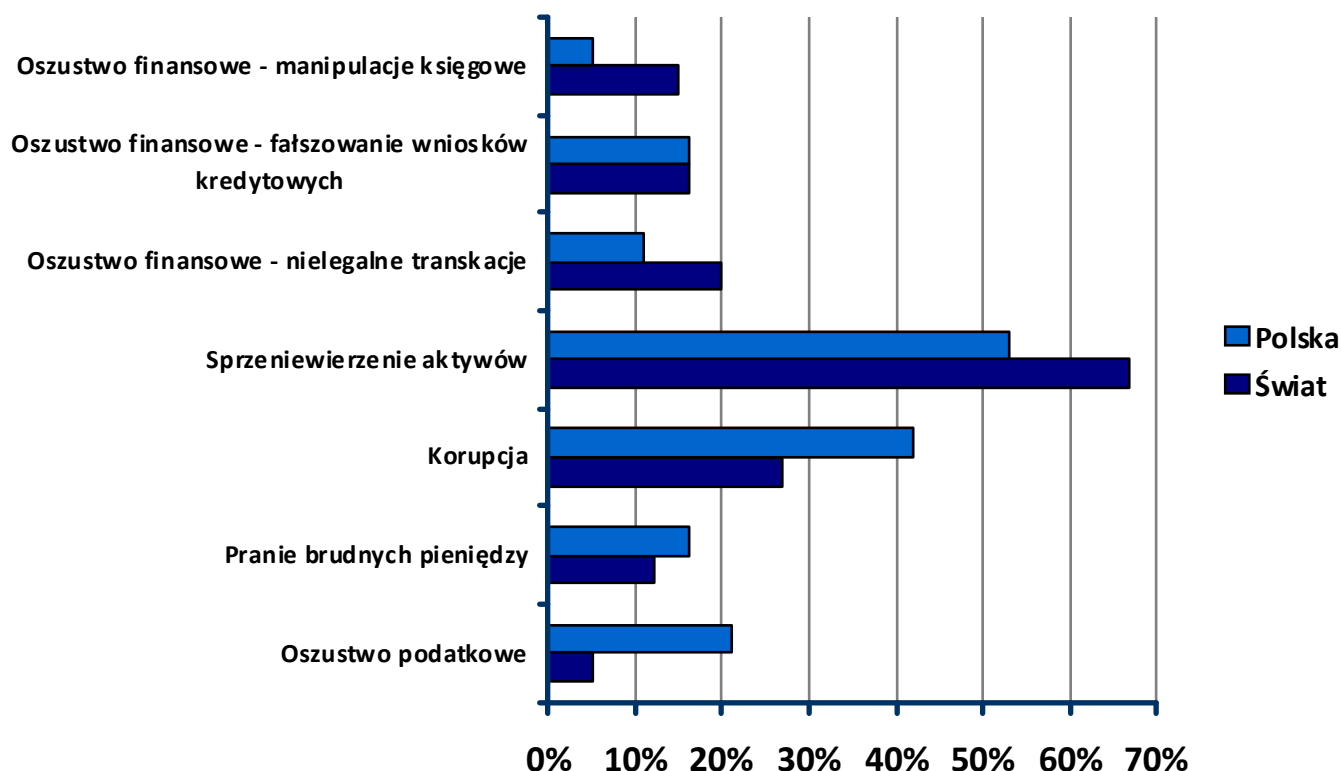
PricewaterhouseCoopers przeprowadził badania dotyczące przestępczości na świecie w 2009 roku, wyniki tych badań opublikowano w raporcie Global Economic Crime Survey 2009. Badanie to przeprowadzono między lipcem a listopadem 2009 roku, uczestnicy badań odpowiadali na pytania dotyczące własnej firmy i kraju, w którym prowadzą działalność, wypełniając kwestionariusz internetowy. W badaniu wzięło udział 3037 ankietowanych z 54 krajów.

Niespełna jedna trzecia przedsiębiorstw na świecie stała się ofiarą przestępstw gospodarczych w ciągu 12 miesięcy. 43% jest zdania, iż w tym okresie w ich organizacjach wzrosła przestępczość. Poziom przestępczości gospodarczej w Polsce jest podobny do trendów światowych, w Polsce 30% przedsiębiorstw ucierpiało na skutek przestępczości gospodarczej. Co istotne, w porównaniu do badań z 2007 roku nastąpił znaczny wzrost przestępczości, prawie połowa przedsiębiorstw będących ofiarą przestępstw gospodarczych odnotowało ponad 10 przypadków oszustw, a w 2007 wskazano średnio 5 przypadków.

Z wykresu 2. wynika, że w Polsce najczęściej zgłaszanym przestępstwem w ciągu 12 miesięcy było sprzeniewierzenie aktywów spółki – 53%. Drugim co do częstotliwości przestępstwem było przekupstwo i korupcja zgłoszone przez 42% przedsiębiorstw i jest zdecydowanie wyższe niż przeciętnie na świecie. W Polsce oszustwa finansowo-księgowe są mniej powszechne niż w innych krajach Europy czy na świecie. 10% respondentów miało związek z oszustwami dotyczącymi zaciągnięcia kredytu czy pozyskania funduszy. Odsetek oszustw związany z fałszowaniem wniosków kredytowych wyniósł 16%. Ofiarami manipulacji księgowych padło jedynie 5 % przedsiębiorstw, natomiast na świecie 15% przedsiębiorstw miało do czynienia z tego typu oszustwami. Może to z powodu skupiania się polskich przedsiębiorstw na bardziej oczywistych przestępstwach. Należy jednak wziąć pod uwagę fakt, że w dłuższym okresie może dojść do wzrostu liczby tego rodzaju oszustw i polskie przedsiębiorstwa będą lepiej przyglądały się sprawozdawczości finansowej.

Wykres 2., Typy oszustw, z którymi firmy miały do czynienia w przeciągu 12 miesięcy

Typy oszustw, z którymi firmy miały do czynienia w przeciągu 12 miesięcy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Economic Crime Survey, Fraud in a downturn, Poland 2009*, PricewaterhouseCoopers, s. 6

Fałszowanie sprawozdań finansowych w skali globalnej wzrosło na świecie ponad trzykrotnie i była to najszybciej rozwijająca się forma przestępstw gospodarczych. Na poziom przestępczości gospodarczej wpływ miało globalne spowolnienie gospodarcze, 40% respondentów uważa, że ich przedsiębiorstwo w okresie recesji jest bardziej narażone na przestępstwa gospodarcze. Wśród osób, które uznały, że przyczyną rosnącej przestępczości gospodarczej jest presja biznesowa i inne zachęty, 47% respondentów przyznało, że czynnikiem motywującym w okresie recesji były trudności związane z realizacją przyjętych celów biznesowych. 37% obawiało się utraty pracy, 27% podało chęć uzyskania osobistych premii, a 25% wskazało na chęć uzyskania wyższego szczebla pożądaných wyników finansowych.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż 53% przestępstw gospodarczych na świecie jest popełnianych przez pracowników firm. Odnotowano znaczący wzrost przestępstw popełnianych przez menedżerów średniego szczebla, w 2009 odsetek ten wyniósł 42%, a w 2007 roku wynosił 26%. Natomiast ilość przestępstw popełnionych przez menedżerów szczebla wyższego spadła z 26% (w 2009 r.) do 14% (w 2007 r.).

Rozdział IV

Przykłady świadczące o stosowaniu przez Enron agresywnej rachunkowości

4.1. Rachunkowość mark-to-market

Rachunkowości mark-to-market to: wycena bieżącej wartości rynkowej kontraktów walutowych i opcji, w celu odzwierciedlenia zysków i strat związanych z ruchem cen rynkowych.⁴¹ Istotą zasady mark-to-market jest zwiększenie wartości składnika aktywów w bilansie i jednocześnie zwiększenie zysku w rachunku zysków i strat. Oczywiście działanie oparte na zasadzie mark-to-market jest podatne na różnego rodzaju nadużycia. Historia związana z rachunkowością typu mark-to-market wykorzystywaną przez Enron rozpoczęła się w 1990 roku, gdy stanowisko prezesa i dyrektora wykonawczego w dziale Enron Finance objął Jeffrey Skilling. To on stworzył dla Enronu Bank Gazu, w którego skład wchodziły kontrakty futures konsumentów gazu oraz producentów na dostawę gazu w przyszłości po z góry ustalonych, stałych cenach. Dzięki temu Enron zaczął zyskiwać procent na różnicach cen – podobnie jak banki komercyjne, które udzielają kredytów oraz prowadzą depozyty po ustalonej wysokości stopy procentowej. Skilling posiadał plany dotyczące utworzenia rynku kontraktów terminowych dla gazu ziemnego, które wprowadził w życie. Posiadane przez Enron długookresowe kontrakty sprzedaży i kupna gazu po stałych cenach podzielił on na mniejsze i zaczął je sprzedawać na wolnym rynku. Pomysł nowego dyrektora Enronu szybko został zauważony przez firmy z Wall Street

⁴¹ <http://skarb.bzwbk.pl/11276>

i na Nowojorskiej Giełdzie Towarowej zaczęto handlować tymi instrumentami. Według ogólnie przyjętych zasad rachunkowości (GAAP) rachunkowość mark-to-market powinny stosować jedynie spółki świadczące usługi finansowe, a Enron pierwotnie nie był firmą świadczącą tego rodzaju usługi, jednak Jeffrey Skilling ogłosił, że dział Enron Finance stał się podmiotem, który prowadził główną działalność Enronu, czego skutkiem było wykorzystanie zasady mark-to-market.

Pierwszym przykładem wykorzystania tego sposobu księgowania przez Enron był kontrakt zawarty z New York Power Authority w 1990 roku na dostawę gazu, który był wykorzystywany przez elektrownię tej firmy. Kontrakt ten miał wartość 1,3 mld USD i zawarty był na 23 lata. Gdyby Enron działał zgodnie z ogólnie przyjętymi zasadami rachunkowości to powinien zaksięgować tę operację jako przychód z tytułu kontraktu 56,52 mln USD co roku. Jednak Skilling pokusił się i wykazał z jednego kontraktu tak duży przychód w jednym roku. W takich przypadkach zasada mark-to-market nie może być stosowana, to tak jakby General Motors na długo przed sprzedażą pierwszego samochodu, który jest dopiero co projektowany księgował przyszłe zyski⁴². Brak cen rynkowych dla kontraktów długoterminowych był problemem dla Enron Finance, jednak Skilling poradził sobie z tym w ten sposób, iż zaczął płacić konsultantom, którzy szacowali ceny kontraktów na rynku. Za pomocą rachunkowości mark-to-market Enron wykazał ogromne zyski w okresie bieżącym, co spowodowało szybki wzrost cen akcji spółki.

Jeffrey Skilling w 1991 roku przekonał radę nadzorczą do wykorzystywania w spółce rachunkowości mark-to-market oraz dzięki pomocy firmy audytorskiej Arthur Andersen otrzymał zgodę od SEC na wykorzystywanie tej właśnie metody. Sztuczne zawyżanie zysku opartego na kontraktach długoterminowych spowodowało braki w faktycznym poziomie gotówki w spółce, ale także wzrosła wartość długu ukrywanego przez Enron, z którego potrzebna była gotówka na zawieranie następnych kontraktów.

Jednym z największych nadużyć Enronu przy wykorzystaniu metody mark-to-market, była wycena firmy Mariner Energy Inc.. Była to prywatna firma specjalizująca się w poszukiwaniu ropy i gazu w oceanach, którą Enron przejął w 1996 roku. Na rynku nie istniała wiarygodna cena udziałów tej firmy, ponieważ była

⁴² C.W. Jackson, Bajki w świecie biznesu. Mroczna prawda o fałszowaniu sprawozdań finansowych, PWN, Warszawa 2008, s. 121

to prywatna spółka, a specyficzna specjalizacja tej spółki była przyczyną dużych wahań wartości jej akcji. Jednak dla Enronu nie był to problem i dyrektorzy idealnie wycenili wartość akcji nabytej spółki i co więcej z roku na rok podwyższali tę wartość. Enron nabył spółkę Mariner Energy za 185 mln USD, a w II kwartale 2001 roku w księgach Enronu wartość spółki wynosiła 367,4 mln USD⁴³.

4.2. Wykorzystywanie podmiotów specjalnego przeznaczenia

Podmioty specjalnego przeznaczenia (special purpose entities - SPE) są tworzone przez spółkę matkę, aby prowadzić działalność gospodarczą niezwiązaną z główną działalnością spółki matki. Podmioty te najczęściej mają postać joint ventures lub spółki cywilnej. SPE zaciąga zobowiązania w swoim zakresie i nie posiada obowiązku wykazywania swojego długu w skonsolidowanym sprawozdaniu finansowym spółki matki, przy założeniu pewnych warunków. Czynnikiem wpływającym na utworzenie SPE może być fakt, iż w skonsolidowanym sprawozdaniu ujmuje się zyski z transakcji, przeprowadzonych z SPE, metodą praw własności. Wówczas koniecznym warunkiem jest wykazanie odpowiedniej niezależności SPE od spółki matki. W czasach funkcjonowania Enronu należało spełnić dwa warunki: niezależny od spółki właściciel musiał dokonać znaczącej inwestycji na przynajmniej 3% sumy bilansowej aktywów SPE i te 3% musiały pozostać pod działaniem ryzyka w całym okresie transakcji, a drugim warunkiem było sprawowanie kontroli przez niezależnego właściciela nad SPE⁴⁴.

Często w przypadku Enronu SPE nie spełniały pierwszego warunku, gdyż ludzie, którzy ogłaszani byli jako niezależni inwestorzy byli podstawieni przez Enron. Enron wykorzystywał SPE, by uzyskać gotówkę poprzez sprzedaż nierentownych aktywów po zawyżonych cenach. SPE pozyskiwały pieniądze na te transakcje pożyczając od instytucji finansowych, pożyczki te były gwarantowane przez Enron. Gdy został on zmuszony do spłaty długów pobranych przez jego SPE, zbankrutował. W pewnym momencie Enron miał ponad 3000 SPE.

⁴³ Ibidem, s. 139

⁴⁴ Ibidem, s. 140

4.2.1. JEDI i Chewco

Początek przygody Enronu z SPE zaczyna się od spółki nazwanej JEDI (Joint Energy Development Investment), która powstała na początku współpracy Enronu z California Public Employees' Retirement (w skrócie CalPERS). Inwestycja ta miała wartość 500 mln USD, Enron swoją część (250 mln USD) pokrył wyemitowanymi akcjami. Enron nie miał obowiązku konsolidacji sprawozdań finansowych ze spółką JEDI, gdyż była to spółka joint ventures, w której Enron i CalPERS mieli po 50% udziałów. Enron miał możliwość wykazania w swoim rachunku zysków i strat 50 % przychodów uzyskanych przez JEDI, natomiast długu tej spółki nie brano pod uwagę w sprawozdaniu Enronu. Początki stosowania agresywnej rachunkowości przez Enron zrodziły się w momencie zaproponowania CalPERS wejścia w jeszcze większą inwestycję joint ventures. Jednak CalPERS zażądało odkupienie jego udziałów w JEDI. Enron nie mógł odkupić tych akcji, ponieważ musiałyby skonsolidować sprawozdanie finansowe wliczając dług JEDI. Brak podmiotu, który chciałby zakupić akcję spowodował narodziny kolejnej SPE zwanej Chewco w 1997 roku. Zainwestowano 383 mln USD, aby trzymać dług Enronu poza skonsolidowanym bilansem.

Pojawiło się kilka problemów związanych z uniknięciem konsolidacji Chewco w księgach Enronu, ponieważ niezależnego kierownika „udawał” pracownik niższego szczebla z działu Enron Finance, Michael Kopper. Zatem nie spełniono warunku konsolidacji sprawozdań finansowych podmiotów powiązanych. To jednak nie jedyne oszustwo, kolejnym był fakt sfinansowania udziałów Koppera przez dług, za który poręczył Enron. To bank Barlcays wyłożył 11,4 mln USD, aby zapewnić minimalny wkład 3 % kapitału własnego. Ewidentnie jest widoczny fakt, iż od początku Chewco powinien podlegać konsolidacji ze sprawozdaniem Enronu. Jednak to dopiero początki agresywnej rachunkowości Enronu. Chewco pożycza od Barlcaysa 240 mln USD, aby spłacić udziały CalPERS. Enron na tę pożyczkę udzielił gwarancji i jednocześnie zmusił do wypłacenia opłaty gwarancyjnej w wysokości 17,4 mln USD. Tak naprawdę Enron wypłacił te pieniądze sam sobie, gdyż oba podmioty SPE powinny podlegać konsolidacji. Dodatkowo, Enron wykorzystując rachunkowość mark-to-market wykazał w całości zysk z bieżącego okresu, a zysk powinien być wykazywany stopniowo przez cały okres gwarancji. Taki sam sposób wykorzystano by zaksięgować w 1998 roku opłatę za zarządzanie od JEDI. Enron zaksięgował

25,7 mln USD jako przychód z tytułu przyszłych opłat za zarządzanie⁴⁵. Dodatkowo wzrost cen akcji własnych Enronu w JEDI księgowany był jako zysk zarówno w księgach JEDI jak i Enronu, na kwotę 126 mln USD.

4.2.2. LJM1

Kolejnym SPE założonym przez dyrektora finansowego Enronu jest spółka jawna na Kajmanach pod nazwą LJM1, którego jednym z właścicieli jest sam Fastow. Jak widać sprawozdania finansowe LJM1 powinny podlegać konsolidacji z księgami Enronu, gdyż podmiot był kontrolowany przez menedżera spółki matki. Sprzedając SPE jakiś składnik majątku lub pobierając opłatę za zarządzanie, w prosty sposób Enron mógł wykazywać zawyżone zyski. Powodem powstania LJM1 był zakup udziałów w firmie Rhythms NetConnections, która świadczyła usługi internetowe. Ponad pięć milionów akcji tej spółki zakupił Enron w 1998 roku za 1,85 USD za jedną. W 1999 roku w maju po wejściu na giełdę akcje tej firmy zyskały na wartości i wynosiły 21 USD, zatem Enron posiadał udziały o wartości 300 mln USD. Enron przed końcem 1999 roku nie mógł sprzedać akcji Rhythms. Firma Rhythms funkcjonowała w branży, w której miały miejsce duże wahania cen akcji, dlatego niemożliwe było oszacowanie ceny za udziały Enronu, a GAAP zabraniał księgowania zysków z tytułu wzrostu wartości takich akcji do momentu, gdy będą one mogły zostać sprzedane. Stąd wynika fakt braku możliwości wykazania zysku z tytułu wzrostu cen akcji Rhythms przez Enron. Wówczas LJM1 zgodził się odkupić akcje Rhythms, należące do Enronu, po z góry określonej cenie w przyszłości. W maju Enron kupił od LJM1 opcję sprzedaży, w której spółka zobowiązała się do zapłaty 56 USD za akcję w czerwcu 2006 roku. Enron, wykorzystując rachunkowość mark-to-market, mógł zaksięgować przyszłe zyski ze sprzedaży akcji na kwotę 95 mln USD.

Enron posiadał 65% udziałów w brazylijskiej spółce Empressa Productura de Enerain Ltd. (EPE), która budowała elektrownie Cuiaba w Brazylii, miała ona mieć połączenie z gazociągami budowanymi przez Enron w lasach tropikalnych Brazylii oraz Boliwii. Inwestycja napotkała pewne komplikacje i przeciągała się w czasie.

⁴⁵ Ibidem, s. 143

Enron chciał wyzbyć się części udziałów w EPE, jednak nikt nie chciał ich odkupić. Fastow postanowił odsprzedać akcje EPE, należące do Enronu, do LJM1. Swojej spółce Enron sprzedał 13% udziałów w EPE za 11,3 mln USD. Stwierdzono wówczas, że Enron nie musi uwzględniać już EPE w skonsolidowanym sprawozdaniu finansowym, a resztę posiadanych udziałów wyceniono po cenie „rynkowej” ustalonej z tytułu sprzedaży 13% akcji do LJM1. Enron w III kwartale 1999 roku zawyżył swoje zyski z tytułu posiadanych akcji o wartość 34 mln USD, wykorzystując rachunkowość mark-to-market. Enron wykorzystał także LJM1 do sprzedaży swoich nierentownych aktywów, a zyski z tych transakcji po znacznie zawyżonych cenach były księgowane jako zyski z tytułu sprzedaży. O agresywnej rachunkowości świadczy przeszacowanie wartości nierentownych aktywów, będących w posiadaniu Enronu po cenach uzyskanych z operacji z LJM1 i innymi podmiotami SPE. Gotówkę pożyczano od banków, aby pokryć zobowiązania podmiotów SPE, co więcej były one gwarantowane przez Enron. Tego typu transakcje wykorzystywano do wykazywania w księgach zawyżonych zysków i ukrywania faktycznego długu.

4.2.3. LJM2

LJM2 to podmiot, który był również wykorzystywany do zawyżania zysków Enronu. Celem utworzenia tej spółki było wykupienie od Enronu nierentownych aktywów, co miało prowadzić do wzrostu zysków i stałego dopływu gotówki do Enronu. Dodatkowo LJM2 miało za zadanie ukryć dług Enronu, dzięki kilku przeprowadzonym operacjom. Pierwszą był wykup od Enron North America (ENA) papierów wartościowych, które podzielono na klasy lub transze. Najniższą transze miały obligacje spłacone najpóźniej. LJM2 nabył obligacje, które były najbardziej ryzykowne. LJM2 zakupił papiery wartościowe o najniższej klasie za 12,9 mln USD, a cała inwestycja razem z obligacjami miała wartość 32,5 mln USD. Pieniądze LJM2 zdobył pożyczając od spółki Whitewing (SPE Enronu). Kolejną operacją była odsprzedaż udziałów posiadanych przez Enron, w firmie posiadającej elektrownię, budowaną w Polsce w Nowej Sarzynie. Przed końcem 1999 roku Enron chciał zbyć 75% udziałów, by ta inwestycja nie została uwzględniona w jego sprawozdaniu finansowym. LJM2 zakupił te udziały za kwotę 30 mln USD, w formie akcji własnych i pożyczki, a na tej operacji Enron w 1999 roku wykazał 16 mln USD zysku. Okazało się jednak po zakończeniu transakcji, iż LJM2 może być jedynie tymczasowym

inwestorem. Umowa kredytowa, która była zawarta w celu finansowania budowy, posiadała klauzulę o posiadaniu przez Enron 47,5 % udziałów w tej inwestycji do momentu zakończenia budowy. Enron tylko do 31 marca 2000 roku został zwolniony z tego postanowienia. Uzyskanie dalszego zwolnienia było niemożliwe z powodu wykrycia usterki w elektrowni. W konsekwencji tego wydarzenia, chętnych inwestorów do zakupu udziałów od LJM2 zabrakło. 29 marca 2000 roku Whitewing i Enron kupili udziały od LJM2 i spłacili dług o wartości 31,9 mln USD, co zapewniło 25% stopę zwrotu LJM2.

W maju 2000 roku Eron Broadband Services (EBS) sprzedał linię światłowodową do LJM2, co jest przykładem sprzeczności interesów tych dwóch spółek. EBS chciał rozwinąć sieć światłowodową i zakupił kilka tysięcy kilometrów tych sieci, a także nabył prawa do kolejnych dodatkowych kilometrów. EBS, by spełnić oczekiwania na koniec II kwartału 2000 roku, musiał dokonać sprzedaży części tych sieci innemu podmiotowi, którym okazał się być LJM2. Wynegocjowano, że LJM2 zakupi światłowody z klauzulą odsprzedaży, zapewniając 18% zwrot z inwestycji. Gdy Andrew Fastow, właściciel LJM2, dowiedział się o takich warunkach, nie zgodził się na nie, gdyż uważał, że nie są korzystne dla LJM2. Fastow zażądał wyższej stopy zwrotu. Negocjacje z jednej strony miały na celu uzyskanie jak najlepszych warunków dla Enronu, a z drugiej odbywały się z udziałem swojego zwierzchnika i dyrektora finansowego Enronu. Ostateczna umowa posiadała następujące warunki: stopa zwrotu z inwestycji dla LJM2 wynosiła 18%, a EBS w ciągu dwóch lat miał odkupić światłowody, a po tym terminie stopa zwrotu miała wzrosnąć do 25%. Z tej transakcji przychód Enronu wyniósł 54 mln USD. Ten przykład ilustruje dylemat związany ze sprzecznością interesów, w przypadku gdy menedżer jest jednocześnie właścicielem firmy, z którą prowadzone są rozmowy handlowe. Przykład ten również potwierdza stosowanie agresywnej rachunkowości, Enron sprzedał bezużyteczne aktywa SPE i wykazał z takiej transakcji zysk, a tak naprawdę podmiot ten powinien podlegać konsolidacji.

4.2.4. Raptors

Podmioty specjalnego przeznaczenia o nazwie Raptors, tworzone przez Enron, miały duży wpływ na metody agresywnej rachunkowości. Ich celem było zabezpieczenie strat, które wynikały z obniżenia wartości inwestycji i aktywów Enronu.

Tworzono derywaty, tak nazwano tego typu kontrakty w Raporcie Powersa. Polegały one na otrzymywaniu udziałów w przyszłych zyskach z tytułu wzrostu wartości inwestycji i aktywów przez spółki Raptors, a w przypadku spadku wartości, spółki Raptors miały pokryć straty. Dzięki tym zabiegom, Enron mógł ukryć straty wynikające z nieudanych inwestycji. Warto zauważyć, iż te derywaty nie były prawdziwymi, rynkowymi derywatami, ponieważ nie były udzielane przez Enron niezależnym podmiotom, a całe ryzyko ponosił Enron, który spółki Raptors założył razem z LJM2. Inwestycja LJM2 do Raptors spełniała warunek dotyczący 3 % udziałów niezależnej spółki, a resztę kapitału wносił Enron w postaci akcji własnych. Los Raptors był zależny od wartości spółki Enron, a ta zakładała wzrost wartości akcji. Enron za pomocą akcji własnych wpływał na swój wynik finansowy. W raporcie Powersa stwierdzono, że została złamana podstawowa zasada rachunkowości i sprawozdawczości dotycząca braku możliwości wykazywania przychodów z tytułu wzrostu wartości akcji własnych w sprawozdaniu finansowym, poza kilkoma wyjątkami. Kiedy w 2000 roku wartość akcji Enronu spadła, Raptors miały problem z wywiązywaniem się z zobowiązań wobec Enronu. Było kilka nieudanych prób ratowania tych spółek, ale gdy akcje Enronu w III kwartale 2001 roku zaczęły tracić na wartości, postanowiono zlikwidować Raptors. Po tych zdarzeniach Enron wykazał 544 mln USD strat, uwzględniając podatek, w III kwartale 2001 roku w swoim sprawozdaniu finansowym. 16 października 2001 roku Enron zmniejszył kapitał własny o wartość 1,2 mld USD. Z tej kwoty 200 mln USD było związane z likwidacją spółek Raptors, a 1 mld USD to kwota związana z błędami rachunkowymi w Raptors, popełnionymi przy handlu akcjami i kontraktami na akcje Enronu. Ukryty 1 mld USD strat i 1,5 mld USD zysku bez uwzględnienia podatku, wykazano w kolejnych kwartałach 2000 i 2001 roku, te kwoty wykreowano przez spółki opisane w tym podrozdziale, mające wpływ na sprawozdanie finansowe Enronu.

4.2.5 Whitewing

Whitewing to kolejny podmiot specjalnego przeznaczenia utworzony przez Fastowa w celu zaciemnienia sytuacji finansowej i majątkowej Enronu. Spółka ta udzielała pożyczek gotówki Enronowi pod przykryciem sprzedaży aktywów, które były nierentowne i sprzedawane po zawyżonej cenie. Dzięki tym operacjom, Enron zwiększał zysk i przepływy gotówki z działalności operacyjnej. Zaniechano

przeprowadzanie tych operacji, gdy zobowiązania Whitewing musiały być ujęte w księgach Enronu, dzięki temu zaniżono rzeczywiste zadłużenie.

Czynnikiem przyczyniającym się do upadku Enronu, było udzielanie gwarancji przez Enron, na straty z tytułu utraty wartości aktywów, które były odsprzedawane do SPE, poprzez emitowanie i pokrywanie tych emitowanych strat dodatkowymi akcjami własnymi. Enron wpadł w tzw. „spirale śmierci”⁴⁶. Emisja nowych akcji, by pokryć zobowiązania wobec właścicieli (zapewniono inwestorom nowe akcje, jeśli cena ich spadnie poniżej 48,55 USD) i innych spółek, prowadziła do spadku cen akcji, których emisja była coraz większa, a w konsekwencji powodowała dalszy spadek ich wartości.

4.3. Przedpłaty sposobem na zdobycie gotówki

Fikcyjne operacje sprzedaży, które Enron prowadził ze swoimi SPE nie spełniały potrzeb gotówkowych spółki, które wynikały ze stosowania rachunkowości mark-to-market, która powodowała olbrzymie zyski w bieżącym okresie, ale nie miała odzwierciedlenia w realnym poziomie gotówki. Brak manipulacji przepływami gotówkowymi przyczyniłby się do znacznych różnic pomiędzy zyskiem operacyjnym a przepływami gotówki operacyjnej. Krótkowzrocznym rozwiązaniem zastosowanym przez Andrea Fastowa były przedpłaty, które polegały na zawieraniu przez Enron umowy z podmiotem na dostarczanie gazu po z góry ustalonej cenie, przez dany okres czasu w przyszłości, ale w tym przypadku nie zastosowano rachunkowości mark-to-market w celu wykazania zysku bieżącego okresu. Natomiast z tych kontraktów tworzone papiery wartościowe, które były odsprzedawane innej firmie. W takiej umowie Enron zgadzał się na sprzedaż z dyskontem kontraktu na dostarczanie gazu po z góry ustalonej cenie w przyszłości, dzięki temu szybko otrzymywał gotówkę, co dawało złudzenie rozwiązane problemu. Enron był zmuszony do dawania gwarancji spłaty kontraktu w przyszłości razem z ewentualnymi odsetkami. Przedpłaty dawały możliwość powiększenia zobowiązań i aktywów Enronu, które zostały nazwane zobowiązania i aktywa z działań zarządzania ryzykiem. Co więcej, za pomocą przedpłat, rzeczywisty dług był wykazywany jako sprzedaż, a dzięki temu zawyżano zyski oraz zobowiązania długoterminowe wyprowadzano poza bilans.

⁴⁶ Ibidem, s. 153

Taka transakcja została wykonana m.in. pomiędzy Enronem a JP Morgan Chase. Podpisano kontrakt na dostawę gazu w latach 2001- 2005, którego wartość wynosiła 394 mln USD. Kontrakt ten następnie sprzedano firmie Mahonia, należącej do JP Morgan Chase, za kwotę 330 mln USD. Kolejnym krokiem była zgoda Enronu na zakup potrzebnego gazu za kwotę 394 mln USD, spłacana w ratach, od firmy posiadającej rurociągi i dostarczającej gaz. Zasady rachunkowości pozwoliły ukryć Enronowi pożyczkę pod postacią sprzedaży, a kwotę 330 mln USD wykazać w swoich przepływach gotówkowych z działalności operacyjnej.

Syndyk wykazał, że transakcje przedpłatami dostarczyły 5 mld USD Enronowi i stwierdził, że tego typu operacje powinny być ujęte w księgach jako dług, a nie jako sprzedaż, zaś gotówka otrzymywana z odsprzedanych kontraktów powinna widnieć w przepływach gotówkowych środków pieniężnych z działalności finansowej.

4.4. Symptomy świadczące o stosowaniu agresywnej rachunkowości przez Enron

- 1) Symptodem wywołującym zaniepokojenie mógł być szybki wzrost wartości aktywów oraz zobowiązań SPE i podmiotów pozabilansowych Enronu (w 1998 roku było to 8,3 mld USD, a do 2000 roku wartość wzrosła do 20,604 mld USD)⁴⁷. Takie podmioty firma może wykorzystać do ukrycia długu, dlatego należało sprawdzić wpływ Enronu na szybki wzrost zobowiązań podmiotów SPE.
- 2) Nieprecyzyjność zapisów lub ich brak dotyczących: transakcji Enronu z SPE, powodów utworzenia SPE lub statutu prawnego tych podmiotów, a czasami nawet brak nazwy pozabilansowych podmiotów w notach. Powinien to być sygnał możliwości prowadzenia przez Enron działalności niezgodnej z prawem.
- 3) Istotne jest zwrócenie uwagi na pozycję zysk operacyjny w rachunku zysków i strat. Należało się przyjrzeć jaką wartość mają transakcje z SPE oraz jak wpływają na zysk firmy (w 1997 roku Enron, dzięki sprzedaży aktywów wykazał zysk operacyjny 15 mln USD, gdyby nie wliczył tych operacji do sprawozdania finansowego to wykazałby stratę operacyjną na poziomie

⁴⁷ Ibidem, s. 157

121 mln USD). Niepokojący był fakt, iż transakcje w 1998 roku pomiędzy Enronem a SPE wyniosły 1,859 mld USD. Oznaczało to, że znacząca część zysków generowana była przez SPE, który był wykazywany przez Enron w sprawozdaniach finansowych.

- 4) Uwagę inwestorów i audytorów powinien przykuć fakt, iż Enron handluje z podmiotami stworzonymi przez siebie, którego przedstawiciel jest jednym z jego głównych dyrektorów. Oznaczało to prowadzenie przez Enron transakcji z samym sobą, mogło to świadczyć o sprzeczności interesów.
- 5) Kolejnym sygnałem powinna być sprzedaż aktywów Enron, w których pewna ilość udziałów własnościowych była przez Enron zatrzymana. Świadczyło to, iż Enron nie sprzedawał aktywów, a pożyczył je. Jednocześnie włączając zysk z tego rodzaju operacji do swojego zysku operacyjnego (a nie powinien tego robić).
- 6) Oprocentowanie długu SPE to kolejny sygnał ostrzegawczy w przypadku Enronu, który w ten sposób ukrył dług poza skonsolidowanym bilansem. W nocie uzupełniającej z 1998 roku opisano, iż Enron gwarantuje zobowiązania nieskonsolidowanych podmiotów na kwotę 755 mln USD oraz gwarantuje kredyty zaciągnięte przez te podmioty w wysokości 209 mln USD. Duża liczba SPE utworzonych przez Enron mogła oznaczać, że część gwarancji mogła zostać nie opisana w sprawozdaniu finansowym.
- 7) Sekuratyżacja i przedpłaty posłużyły Enronowi do zamaskowania problemu braku gotówki. Sygnałem dla inwestorów może być niski poziom przepływów gotówki przy rosnącym zysku operacyjnym, ponieważ może świadczyć o fikcyjności tego zysku. Enron w taki sposób zaciemniał rzeczywisty obraz sytuacji spółki, w 1997 roku za pomocą sekuratyżacji wykazał wartość gotówki z działalności operacyjnej w wysokości 211 mln USD, a po wykluczeniu wpływów z sekuratyżacji osiągnąłby 128 mln USD straty. Dodatkowo problemy z przepływem gotówki generowała rachunkowość mark-to-market, a także fikcyjna sprzedaż aktywów, dlatego Enron specjalnie przygotowywał rachunek przepływów pieniężnych. To kolejny sygnał potwierdzający, iż Enron może coś ukrywać, gdyż nie dostarczał na czas rachunku przepływów pieniężnych i bilansu, był to symptom potrzeby dodatkowego czasu na zmanipulowanie sprawozdania finansowego.

- 8) Rosnący udział kapitałów zewnętrznych w Enronie, a co za tym idzie rosnąca wartość wskaźnika: dług/kapitał własny powinna być sygnałem ostrzegawczym przed oszustwami Enronu. Enron ukrywał część swojego długu, dzięki podmiotom SPE, wyłączając go poza skonsolidowany bilans. To wskaźnik pokrycia odsetek zyskiem powinien wzbudzić pewne podejrzenia inwestorów i skłonić ich do bliższego przyjrzenia się sprawozdaniu finansowemu. Wskaźnik: dług/kapitał własny wzrósł z 2,85 do 4,51, a w połączeniu z niskim pokryciem odsetek zyskiem, był świadectwem nieuniknionej niewypłacalności Enronu.

Zakończenie

Kreatywna rachunkowość jest patologią gospodarki rynkowej, która może nieść zagrożenie dla prawidłowego rozwoju rynku kapitałowego. W ostatnim okresie ujawniono przypadki fałszowania sprawozdań finansowych, których skala i skutki były wcześniej nieznane, jednocześnie osłabiły zaufanie inwestorów i stanowiły zagrożenie dla systemu finansowego. Fałszowanie sprawozdań finansowych nie należy rozpatrywać ograniczając się jedynie do Stanów Zjednoczonych, chociaż to w tym kraju było najwięcej głośnych afer finansowo-księgowych. Kreatywna rachunkowość, w negatywnym i pozytywnym znaczeniu, jest zjawiskiem globalnym, dla którego granice nie stanowią przeszkody.

Możemy usłyszeć o coraz bardziej wyrafinowanych przypadkach fałszowania sprawozdań finansowych, presja otoczenia i zawirowania gospodarcze nie sprzyjają ograniczeniu tego procederu. Niestety nie brakuje osób, które są w stanie zaryzykować, mimo wysokich kar pieniężnych i skazania, aby nielegalnie osiągnąć korzyści materialne. Tempo w jakim rodzą się nowe pomysły kreatywności w rachunkowości, wyprzedza tempo modyfikacji dotychczasowych przepisów czy tworzenia nowych standardów, regulacji. Jest to słabość regulacji systemu rachunkowości finansowej, który istotnie sprzyja rozwojowi kreatywnej rachunkowości. Dodatkowo żadne uregulowania, szczegółowe procedury oraz wysokie sankcje nie wyeliminują tego rodzaju nadużyć, ani nie będą stanowiły przeszkody w walce o duże pieniądze. Rozmiar i metody fałszowania będą ewaluowały wraz ze zmianą przepisów i rozwojem gospodarki. Nie da się ukryć, iż nie ma sprawdzonych, doskonałych sposobów na zapobieganie tego zjawiska lub całkowitego wyeliminowania. W tym przypadku ważna jest prewencja polegająca m.in. na kontroli i ujawnianiu przypadków fałszowania, ustaleniu skutków, stosowaniu sankcji, poszukiwaniu luk oraz zagrożeń w prawie, zmniejszeniu nadmiaru kompetencji jednej osoby, likwidacji braku równego dostępu do ważnych informacji, ograniczeniu możliwości różnej interpretacji przepisów. Przy zwalczaniu tego zjawiska należy przeanalizować skłonność osób do nadużyć oraz rozwiązania organizacyjno-prawne na rynku kapitałowym. Po tak spektakularnych aferach, odbiorcy sprawozdań finansowych powinni precyzyjniej przyglądać się sprawozdaniom finansowym oraz uznawać, że wysokie zyski spółek mogą być niewiarygodne.

W Polsce występuje brak poprawnego nadzoru właścicielskiego, a to sprzyja kreatywnej rachunkowości. Praca komitetów audytu, dzięki prostym zmianom, mogłaby stać się bardziej efektywna. Jak wynika z badań, które zostały omówione w pracy, w Polsce stosunkowo mało odnotowuje się przypadków oszustw finansowo-księgowych.

Mimo analizy kreatywnej rachunkowości i sposobów jej zapobiegania, w pracy przedstawiono jedynie zarys tego zjawiska. Nie istnieje zamknięty katalog metod fałszowania sprawozdań finansowych, symptomów świadczących o nadużyciach czy sposobów ograniczenia tego procederu. Należy zdawać sobie sprawę, iż niektóre przypadki nigdy nie zostaną ujawnione.

Bibliografia

Gabrusewicz W., *Audyt sprawozdań finansowych*, PWE, Warszawa 2010

Gut P., *Kreatywna rachunkowość a fałszowanie sprawozdań finansowych*, C.H. Beck, Warszawa 2006

Hulicka M., *Oszukańcza sprawozdawczość finansowa: wpływ rzetelnej rewizji finansowej na efektywność nadzoru korporacyjnego i ograniczanie asymetrii informacji na rynku kapitałowym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008

Jackson C.W., *Bajki w świecie biznesu. Mroczna prawda o fałszowaniu sprawozdań finansowych*, PWN, Warszawa 2008

Kutera M., Surdykowska S. T., *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2009

Kutera M., Hołda A., Surdykowska S. T., *Oszustwa księgowe. Teoria i praktyka*, Difin, Warszawa 2006

Kutera M., *Rola audytu finansowego w wykrywaniu przestępstw gospodarczych*, Difin, Warszawa 2008

Micherda B., *Problemy wiarygodności sprawozdania finansowego*, Difin, Warszawa 2006

Patterson R., *Kompendium terminów z zakresu rachunkowości w języku polskim i angielskim*, Polska Akademia Rachunkowości, Warszawa 2008

Pfaff J., *Wpływ rewizji finansowej na wiarygodność sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego, Katowice 2007

Schneider K., *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo- księgowych*, PWE, Warszawa 2007

Wąsowski W., *Kreatywna rachunkowość. Fałszowanie sprawozdań finansowych*, Wydanie 2, Difin, Warszawa 2010

Raporty z badań

Szułdrzyński K., Spiechowicz P., *Komitety Audytu w Polsce w 2010 roku. Badanie spółek publicznych notowanych na GPW*, PwC, SEG, portal KomitetAudytu.pl

Economic Crime Survey. Poland 2009. Fraud in a downturn, PricewaterhouseCoopers

The Global Economic Crime Survey. Economic crime in a downturn. November 2009, PricewaterhouseCoopers

Źródła internetowe:

www.archiwum.rp.pl

www.bzwbk.pl

www.money.cnn.com

Wykaz źródeł prawa

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz.1223 ze zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks Karny, Dz.U.97.88.553

Ustawa z dnia 7 maja 2009 roku o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz nadzorze publicznym, Dz.U. nr 77, poz. 649 z dnia 22 maja 2009 r.

Załącznik nr 1 do uchwały nr 1608/38/2010 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 16 lutego 2010 r., Krajowy standard rewizji finansowej nr 1

Spis rysunków

Rysunek 1. Trójkąt oszustwa	22
-----------------------------------	----

Spis wykresów

Wykres 1. Czynniki ograniczające rozwój komitetów audytu w Polsce	42
Wykres 2. Typy oszustw, z którymi firmy miały do czynienia w przeciągu 12 miesięcy	44

Spis tabel

Tabela 1. Największe bankructwa w USA	24
---	----